

A landscape photograph showing a muddy, rutted path leading from the foreground into a vast green field. To the left, a small pond is partially visible behind some trees. To the right, there are yellow wildflowers and a wooden fence. In the far distance, a city skyline is visible under a heavy, overcast sky.

Westzanerwerf

Cultuurhistorisch onderzoek en advies
Isabel van Lent

Colofon

Dit onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van Parteon door Isabel van Lent MA.

www.isabelvanlent.nl

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Op de afbeeldingen in deze rapportage kunnen auteursrechten van toepassing zijn. Als u denkt dat uw materiaal zonder voorafgaande toestemming is gebruikt, neem dan contact op met de auteur.

© Isabel van Lent –
Amsterdam, 2022

Inhoud

Inleiding	4
Een biografie van de plek.....	5
Episode 1: woeste veengronden in cultuur gebracht	5
Episode 2: houtindustrie als katalysator voor bedrijvigheid	10
Episode 3: de eeuw van Rot(e)	16
Ruimtelijke analyse	34
Waardering	35
Kernwaarden	38
Aanbevelingen voor de toekomst	41
Bronnen en noten	51

Inleiding

‘Ga op den hoogen IJ-dijk staan, met uw rug naar de vage karteling op den horizon, die Amsterdam heet, en beleef Westzaan. Deze gemeente is zoo Zaaansch als haar zusters in het Zaaansche, al schijnt het fabriekselement minder prominent dan elders.’¹ Zo wordt Westzaan beschreven in het boek *Een houten jubileum* uit 1946, waarin de geschiedenis van de houthandel Rot wordt geschetst, die op de locatie vlak achter de genoemde IJ-dijk gevestigd was.

Tegenwoordig is woningstichting Parteon eigenaar van deze locatie en is voornemens om hier samen met AM een woningbouwplan met 200 woningen te realiseren. De locatie, die ‘Westzanerwerf’ wordt genoemd, bevindt zich aan de oostzijde van Zuideinde, de toepasselijke naam voor een buurtschapje aan het zuideinde van de ontginningsas van de Polder Westzaan. De Zaanstreek is een uniek cultuurhistorisch gebied – het oudste industrielandchap van Nederland. Het landschap wordt gekenmerkt door lintdorpjes te midden van historische veenontginningen, met de Zaan als levensader voor de (scheeps)industrie. Om dit unieke karakter te koesteren heeft de gemeente Zaanstad in 2019 de nota *De identiteit van Zaanstad, linten, dijken en paden* vastgesteld. Om de ontwikkelingen op de Westzanerwerf te kunnen inbedden in het DNA van de Zaanstreek is een cultuurhistorisch onderzoek en advies gewenst, waarbij de aanbevelingen uit de bovengenoemde nota worden meegenomen.

De naam Westzanerwerf is geen historische naam. Voor het leesgemak gebruik ik de naam wel in het rapport om het afgebakende plangebied mee aan te duiden.

Dit onderzoek is toegespitst op bovengronds, zichtbaar erfgoed. Voor de archeologie verwijs ik graag naar het rapport *Bureauonderzoek & Inventariserend Veldonderzoek (boringen) Westzaan Zuideinde* (‘PontMeyer’), uit 2008 van Hollandia Archeologen.

Leeswijzer

Het rapport begint met een beknopte landschapsbiografie. Hierin wordt het verhaal van de Westzanerwerf in woord en beeld verteld, aan de hand van drie episodes. Ook de relatie het lintdorp, de Polder Westzaan en de Zaanstreek komt hier aan bod.

Het tweede deel omvat de ruimtelijke analyse. Hier zijn de belangrijkste ruimtelijke kenmerken en cultuurhistorische erfenissen van het gebied in kaart gebracht.

In de waardering wordt vervolgens ingegaan op de cultuurhistorische waarde van de locatie. Daarnaast vat ik de conclusies van het onderzoek samen met behulp van zogenaamde kernwaarden. Deze thematische kernwaarden geven inzicht in de identiteit van de plek en kunnen als inspiratie dienen voor nieuwe ontwikkelingen.

In het tweede deel van het rapport worden de resultaten van het onderzoek vertaald in aanbevelingen voor de toekomst, toegespitst op het beeldkwaliteitsplan van BGSV bureau voor stedenbouw en het stedenbouwkundig ontwerp van Boperai Associates architecten. De aanbevelingen zijn beredeneerd vanuit de kansen die cultuurhistorie biedt om de genius loci (geest van de plek) te vertalen in een passend plan.

Graag bedank ik mijn opdrachtgevers van Parteon en AM voor deze boeiende opdracht.

Isabel van Lent MA
Juni 2022

Een biografie van de plek

Vanaf circa 1100 n.chr.

Episode 1: woeste veengronden in cultuur gebracht

De Polder Westzaan is onderdeel van een reeks systematische veenontginningen die ongeveer vanaf de 11de eeuw hebben plaatsgevonden. Kolonisten trokken de Zaanstreek in en begonnen de woeste veengronden in cultuur te brengen. Tussen de ontginningen werden brede sloten gegraven om het water uit de akkers weg te kunnen laten stromen, zoals het Twiske (nu Nauernasche Vaart), de Reef, de Wegsloot en de Gouw. Deze lange sloten voerden het water af naar het IJ en werden watering of gouw genoemd. Haaks op de watering werden poldersloten gegraven, waarmee het land in lange, strookvormige percelen werd verdeeld. Een dijkje beschermde het land tegen overstromingen en was bij uitstek een geschikte plek voor mensen om zich te vestigen. Aanvankelijk werd het land geschikt gemaakt voor graanakkers, maar door de bodem te ontwateren, oxideerde het veen en begon de bodem te zakken. Hoogveen werd laagveen en na verloop van tijd maakte de hoge grondwaterstand akkerbouw onmogelijk. De boeren vormden hun akkers om tot weiland en trokken de gouw over om het volgende deel van het veenmoeras te ontginnen; zo was uiteindelijk rond 1300 de hele Zaanstreek in fasen in cultuur gebracht. De combinatie van bodemdaling en zeespiegelstijging maakte het gebied – dat direct aan het IJ grensde – uitermate kwetsbaar voor overstromingen en aan het IJ werden zeekerende dijken opgetrokken.

Ambachtsheerlijkheid met grote autonomie

Westzaan is een van de oudste dorpen van de Zaanstreek. In de vroege middeleeuwen bouwden boeren hun boerderijen op terpen tegen de oude ontginningsdijken aan. Zo ontstond het lintdorp Westzaan. Aan het

zuideinde van de ontginningsas ontstond het buurtschapje Zuideinde dat met de Weiver, de Kerkbuurt en de Krabbebuurt een van de vier oorspronkelijke buurtschappen van het Westzaan was. Samen met Krommenie en Krommeniedijk vormde Westzaan een Ambachtsheerlijkheid (of Ban/Banne) met de schout als hoogste politieambtenaar. In 1276 ontvingen de inwoners van Westzaan een belangrijk privilege: als dank bij hun hulp tegen de opstandige Westfriezen kregen ze vrijdom van tol voor alle goederen in Holland en Zeeland.² Dit privilege trok in de loop van de eeuwen talrijke kooplieden naar de Heerlijkheid en speelde een grote rol voor de bloei van de Westzaanse koophandel. Een ander privilege is het Recht van Renvooi. Dat betekende dat geen enkel vonnis dat geveld werd door een rechtbank in Holland over de inwoners van Westzaan en Krommenie van kracht werd als het niet eerst door de eigen Schepenrechtbank werd bekrachtigd. Dit waren uitermate gunstige omstandigheden voor de autonomie van de ambachtsheerlijkheid.³ Aan het einde van de 15de eeuw was de Polder Westzaan door bodemdaling te nat geworden voor de graanteelt. Het gebied werd heringericht als grasland en gebruikt voor de melkveehouderij. Maar op dat moment was Westzaan al veel meer dan een agrarisch dorp. De tolvrijdom wierp zijn vruchten af. Handelslieden uit Westzaan voeren met schepen door heel Holland en Zeeland om hun waar aan de man te brengen. Het landschap werd daarop aangepast. Met een stelsel van spuien werd de waterafvoer geregeld. Die waterhuishouding werd aangevuld met schutsluizen voor de scheepvaart, zodat er te allen tijde kon worden doorgevaren, ook als er niet werd gespuid. In 1567 werd een dijk aangelegd tussen Assendelft en Westzaan, waarmee het twee verschillende polders werden.⁴

Erfenissen

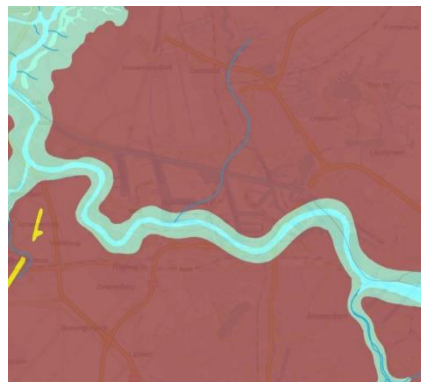
De ruimtelijke erfenissen uit deze vroege periode zijn de Polder Westzaan en de ruimtelijke structuur van het lintdorp Westzaan. De stedenbouwkundige structuur van het lintdorp Westzaan is middeleeuws. In de 14de eeuw stond er in de Kerkbuurt al een kerk en in de 15de eeuw een rechthuis. Nog altijd vormt de ontginningsdijk de primaire drager van het dorp. Het Zuideinde heeft vanwege de ligging aan het IJ van oudsher een bedrijviger karakter dan het meer agrarische noordelijke deel van Westzaan. De Westzanerdijk (en de Overtoom) is als voormalige zeedijk beschermd als provinciaal monument. De dijk kreeg na verloop van tijd een bochtig tracé vanwege de vele dijkdoorbraken (wielen).⁵

Middeleeuwse bebouwing is niet meer aanwezig. Daar staat tegenover dat de Polder Westzaan een zeer gaaf en fraai voorbeeld is van een vroegmiddeleeuwse veenontginning, met de bijbehorende opstreckende strokenverkaveling. Door vererving en verkoop nam het aantal kavels toe. Afkalving en inklinking van het land hebben de sloten verbreed en voorzagen het landschap van een grillig karakter. Vanwege de bijzondere natuurwaarden van de brakke graslanden is de polder beschermd als Natura-2000-gebied. De Westzanerwerf valt zelf niet onder deze bescherming, maar zit wel ingebed in deze historische structuren en landschappen (zie ook de ruimtelijke analyse op p. 34).

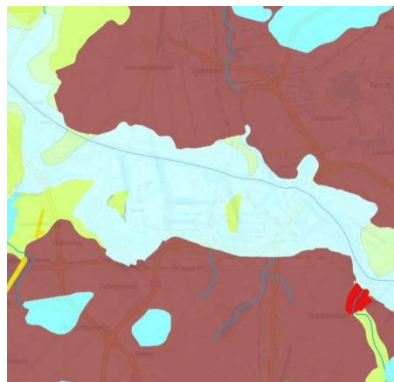
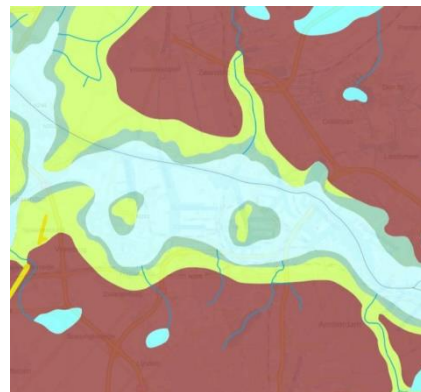
Samengevat gaat het om:

- Het landschap van de Polder Westzaan;
- De stedenbouwkundige structuur van het lintdorp Westzaan;
- De zeekerende dijken en de ontginningsdijk, dijksloten en wielen (voormalige dijkdoorbraken);
- Het verschil in sferen tussen het agrarische noordelijk gelegen deel van Westzaan en het bedrijvige deel in het zuiden (Zuideinde).

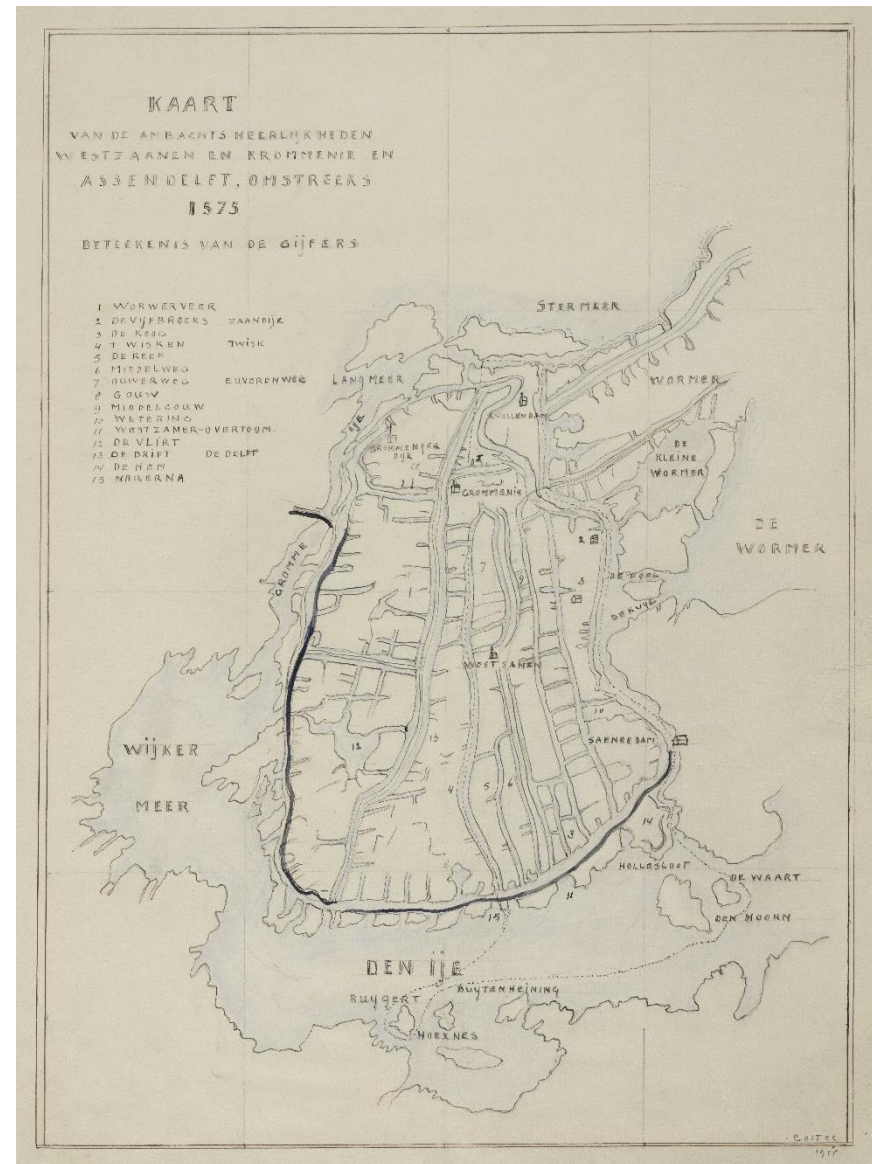
Paleogeografische kaarten (landschapsreconstructies) van het landschap rondom Westzaan. Aan het begin van onze jaartelling bestond de Zaanstreek grotendeels uit een pakket hoogveen. Voor de grootschalige middeleeuwse ontginningen werd het gebied hooguit incidenteel bezocht door rondtrekkende boeren, vissers of jagers. [RCE]

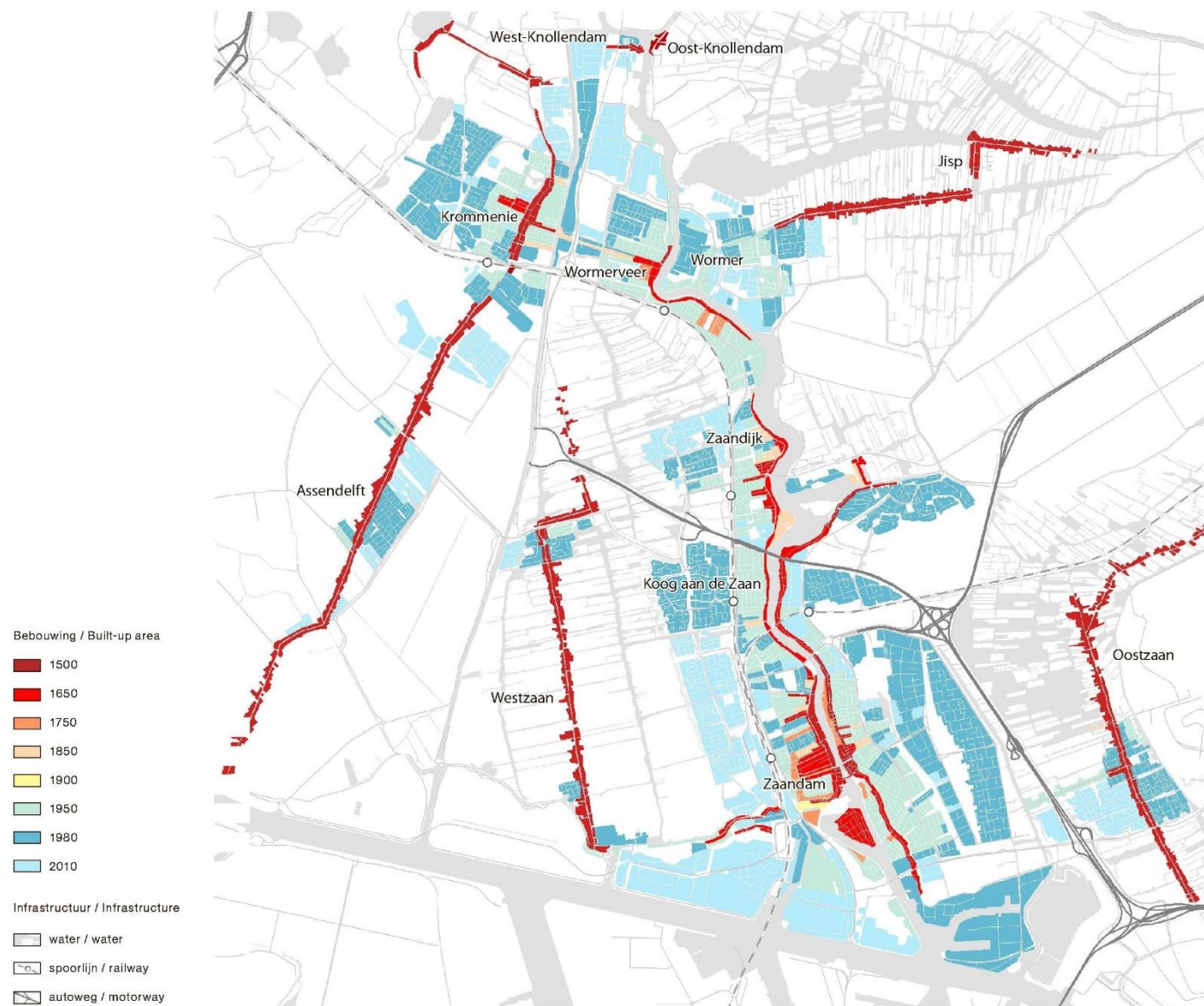
← 100 n.Chr
 ↓ 800 n.Chr
 ←← 1250 n.Chr
 ↓↓ 1500 n.Chr

- Kwelders en riviervlakten
- Gebieden met kwelderwallen en -ruggen
- Veengebied
- Bedijkte kwelders en riviervlakten
- Droogmakerij
- Stedelijk gebied
- Steden

Landschapsreconstructie van de polders van Westzaan, Krommenie en Assendelft uit omstreeks 1575, getekend in 1955. [NHA]

Deze fasenkaart geeft bij benadering de ruimtelijke ontwikkeling weer van de Zaanstreek tussen 1500 en 2010. Westzaan is in de 20ste eeuw slechts mondjesmaat uitgebreid, waarmee de middeleeuwse lintdorpstructuur nog zeer goed herkenbaar is. [Abrahamse en Rutte, *Atlas van de Verstedelijking in Nederland*]

Vanaf circa 1600

Episode 2: houtindustrie als katalysator voor bedrijvigheid

Na de misère van de Tachtigjarige Oorlog waarbij Westzaan in 1574 volledig door de Spanjaarden werd platgebrand, kon de rust aan het einde van de 16de eeuw enigszins terugkeren. Westzaan begon zich te ontwikkelen tot een bloeiend industrie- en handelscentrum. Dat blijkt onder meer uit een geschrift uit 1603 waarin de ambachten genoemd werden die in Westzaan werden bedreven: 'Alderhande Neeringhen van Kooren-Kooperije, bierstekerije, Zuivel-kooperije, Laken-kooperije, ende dergelijke mitsgaders oock verscheijden Ambachten van Schoen-makers, Snijders (kleermakers), Kuijpers, Wevers, Scheeps-timmerluijden, Huijs-timmerluijden, Oock Brouwers, Hellinghen...' ⁶ Door de introductie van windmolens kregen de bewoners meer greep op de waterhuishouding; vanaf 1632 werd het overtollige water uit de Polder Westzaan door windbemaling gespuid. De Zaanstreek transformeerde tot het grootste industriegebied van Europa, met scheepswerven en honderden industriemolens waar verf, olie, meel, mosterd en papier werden geproduceerd. De zaagmolens waren van bijzonder belang. Niet alleen werd het hout verwerkt dat nodig was op de scheepswerven, maar ook de plaatselijke timmerlieden werden van materiaal voorzien om huizen te bouwen. De overvloed aan wind en water in de Zaanstreek zorgde voor onafgebroken stuwkracht voor de molens en gunstige mogelijkheden om de goederen snel over het water te vervoeren. Daarbij was de nabijheid van Amsterdam en de ligging aan het IJ bepalend voor het succes van de Zaanstreek, een van de grootste en meest gedifferentieerde industriewindmolengebieden in Europa. ⁷

Opkomst van de houtindustrie

Aan het einde van de 16de eeuw werd een uitvinding gedaan die het aanzicht van de Zaanse polders ingrijpend zou veranderen. Cornelis Corneliszoon uit Uitgeest bedacht een door een krukas heen en weer bewegend zaagmaal, waar hij de molenspil van een windmolen mee

verving. Aangedreven door de wind kon hij zo op mechanische wijze houten planken zagen. Hiermee werd de verwerking van hout een stuk sneller, goedkoper en efficiënter. In 1593 verwierf hij een octrooi in Holland voor zijn zaagmolen. Cornelis Corneliszoon wilde zijn uitvinding verkopen aan Amsterdam maar het machtige houtzagersgilde wist dit tegen te houden. In de Zaanstreek bestond echter geen gildedwang. Omdat Amsterdam het mechanisch zagen tegenhield, kon de Zaanstreek opbloeien. ⁸ Aanvankelijk kon alleen zacht naaldhout op mechanische wijze worden verwerkt maar al gauw produceerden de grotere paltrokmolens ook eiken planken. ⁹ Uit deze ontwikkeling volgden andere nijverheden zoals de houthandel, scheepsbouw, rederij, walvisvaart, koopvaardij en molenindustrie. Bijna al het eikenhout werd uit Duitsland aangevoerd, dat met vloten over het IJ tot vlak voor de Zaanse sluizen werden gebracht. Er was voldoende polderwater beschikbaar om het hout enige jaren in te bewaren. Door het hout te 'wateren' logen de groeisappen uit het hout, waardoor het later minder trekt. Het brakke Zaanse polderwater zorgde voor een extra goede uitloging. ¹⁰

'Rijcke Buurt'

De scheepsbouw in Westzaan concentreerde zich in het Zuideinde aan de Westzaner Overtoom. In anderhalve eeuw liepen hier honderden zeeschepen van stapel voor de vracht- en de Walvisvaart. ¹¹ De Zaanstreek beschikte over een aantal overtomen, grenzend aan het IJ. Dit waren dijkgedeelten die van glooiingen werden voorzien, waar middelgrote schepen overheen konden worden getakeld. De grootste schepen werden langs het IJ gebouwd, kleine bootjes konden door de sluis. Oost- en Westzaandam beschikten over een eigen overtoom, evenals Oostzaan, Krommeniedijk en Westzaan. De huidige Westzaner sluis werd herbouwd in 1719 als schutsluis van het enkelkerend type tussen de polder Westzaan en het IJ. Dat het oorspronkelijk een zeesluis was, is nog altijd goed aan de hoge sluisdeuren te zien. Hier was het een komen en gaan van toeleveranciers, zoals zeilenmakers, verffabrikanten en instrumentenmakers. In het zuidelijke gedeelte van het dorp bevonden

zich tientallen houtzagerijen. Van een scheiding tussen wonen en werken was geen sprake en de toenmalige industriële bazen lieten hun koopmanswoningen in de buurt van hun bedrijf bouwen, binnen de bescherming van de zeedijk. Vanaf het Zuideinde ontstond de zogenaamde 'Rijcke Buurt'.¹² Ruim de helft van de Rijcke buurt was gesitueerd op het plangebied Westzanerwerf.¹³ Gerrit Cornelisz. Bleauw liet in 1683 op het terrein een houtzaagmolen bouwen, achter zijn woning aan de Dijksloot. Met deze molen, genaamd 'De Huismusch', werd een begin gemaakt met ruim driehond jaar mechanische houtproductie op deze locatie. Na de dood van Gerrit werd de houtzagerij overgenomen door zijn zoon Cornelis Bleauw. Cornelis stierf in 1755. Het is niet duidelijk of de molen toen nog van hem was, wel staat vast dat de Huismusch in 1788 of 1789 werd gesloopt en op dat moment eigendom was van houthandelaar Adriaan de Lange. De Lange liet op dezelfde locatie een nieuwe grote bovenkruier bouwen.¹⁴ Het toegangspad naar de molen liep vanaf het Zuideinde en had de naam Muskenpad, afgeleid van de naam van de molen.

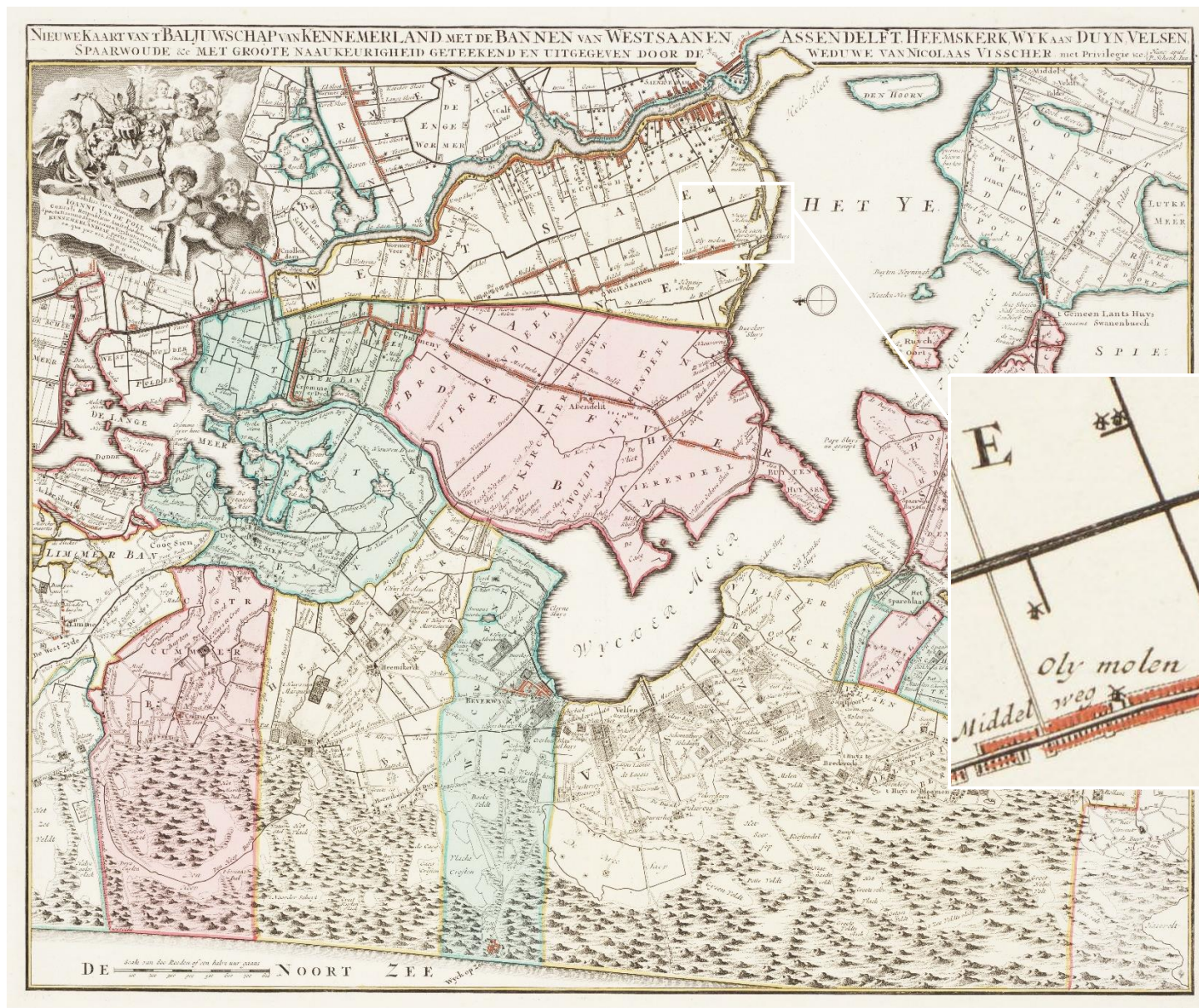
Erfenissen

In deze periode ontwikkelde zich in Westzaan een halfverstedelijkte stedenbouwkundige structuur: rijkere bewoners bouwden aan de dijk, kleinere huizen voor het werkvolk verschenen aan paden achter de dijk. Woonhuizen, boerderijen en bedrijven stonden dicht tegen elkaar, maar nooit aaneengesloten zoals in de steden het geval was. Hiermee ontstond een karakteristiek bebouwingsbeeld dat het midden houdt tussen een stedelijke en agrarische stedenbouwkundige typologie. Dit karakter van 'informele stedenbouw' is nog altijd herkenbaar in dit gedeelte van Westzaan. In de 17de eeuw ging het water een steeds belangrijker rol spelen in het succes van de streek: vanaf de 13de eeuw was de belangrijkste prioriteit geweest om het water te keren. Vanaf de 16de eeuw groeide de controle over de waterhuishouding en waren mensen in staat

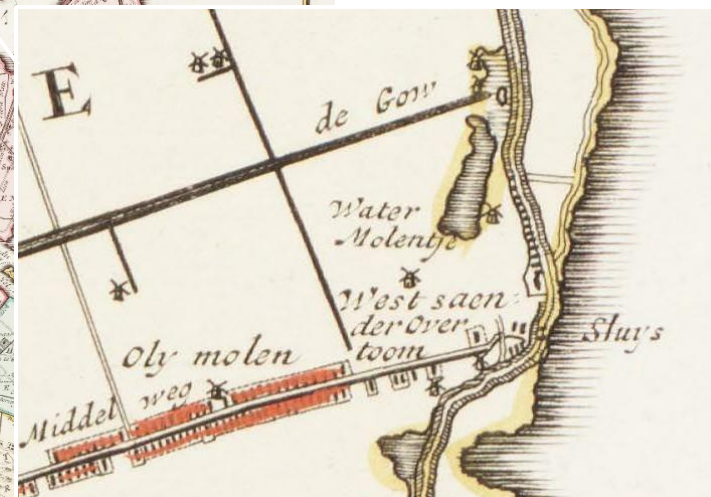
om het waterpeil te beheren. Maar vanaf de 17de eeuw gingen de Zaankanters het water ook daadwerkelijk in hun voordeel gebruiken.¹⁵ De Westzaner schutsluis vormt hiervan een aansprekend voorbeeld. De sluis – die nog altijd herkenbaar is als zeekerende sluis – is beschermd als provinciaal monument. Op het terrein van de Westzanerwerf zijn geen bovengrondse sporen uit deze periode meer te vinden. In de omgeving staan enkele historische gebouwen, zoals houten woonhuizen uit de 18de eeuw aan de Westzanerdijk 305-307 (rijksmonument) en Zuideinde 5 (gemeentelijke monument) en uit het begin van de 19de eeuw aan Zuideinde 81 (rijksmonument). Houtbouw is een karakteristiek kenmerk van Waterland en de Zaanstreek. Dit had te maken met de drassige bodem, waar zwaardere stenen gebouwen gemakkelijk konden verzakken. Ook waren er nauwelijks steenbakkerijen, omdat de grondstof voor baksteen (klei) nauwelijks voorhanden was. De overgang van hout naar steen, de zogenoemde 'verstening' vond in de Zaanstreek maar mondjesmaat plaats in de vorm van enkele representatieve gebouwen, zoals raadhuisen, kerken en gerechtsgebouwen. Een fraai voorbeeld van een bakstenen koopmanshuis was het Witte Huis aan Overtoom 56 (later bekend als Villa Rote) gebouwd in 1729. Het pand werd afgebroken in 1970, waarna de onderdelen voor herbouw werden opgeslagen. In 1990 werd het pand herbouwd aan de Provincialeweg 16. Villa Rote is sinds 1992 beschermd als rijksmonument.

Samengevat gaat het om:

- Informele halfverstedelijkte stedenbouw met een bonte mix van woon- en werkgebouwen;
- De Westzaner Overtoom en de haven;
- Houtbouw (waarvan nog enkele historische huizen aanwezig zijn);
- De Westzaner schutsluis;
- Villa Rote (verplaatst naar de Provincialeweg 16)

Situatie van de Zaanstreek in 1718-1726. De kaart is op het oosten georiënteerd. [NHA]

Links: de Westzanersluis. Links op de foto het voormalige café Overtoom en in het midden een sigarenwinkeltje. Rechts staat het sluiswachtershuis. De foto dateert uit begin 20ste eeuw. [Westzaan in oude ansichten]

Rechts: de sluis gefotografeerd naast het sluiswachtershuis, met op de achtergrond de loodsen van houthandel Rote in 1977. [GZ]

Het Witte Huis (1729) was van 1789 tot 1918 in bezit van de houthandelaarsfamilie de Lange. In 1918 liquideerde men de houthandel en verkocht deze – samen met de woning – aan houthandelaar Pieter Rot. In 1970 werd de woning gesloopt. Een groot deel van het bouw materiaal werd echter bewaard en opgeslagen om de woning weer te kunnen herbouwen. Deze herbouw vond pas in 1990 plaats aan de Provincialeweg 16. Tegenwoordig is het gebouw een rijksmonument.

[Linksboven: ZA, 1945, links- en rechtsonder: RCE, 1962]

Links: ongedateerde aquarel van Gerrit Mol van houtzaagmolen de Huismusch, gezien richting het noordoosten. Deze molen werd in 1790 gebouwd in opdracht van Adriaan de Lange. Eerder stond er op dit molenerf een paltrok houtzaagmolen uit 1682 met dezelfde naam. In 1875 brandde de molen af, waarna de firma de Lange besloot om een stoomzagerij op het erf te bouwen. [BZM]

Rechts: houten huis uit het midden van de 18de eeuw aan de Westzanerdijk 305. [WC]

Vanaf circa 1850

Episode 3: de eeuw van Rot(e)

De bloeiperiode van de Zaanstreek kwam halverwege de 18de eeuw tot een einde. De concurrentie vanuit het buitenland nam de overhand en de scheepsindustrie stortte in. De industriemolens werden afgebroken, de scheepswerven verdwenen met de aan scheepvaart gerelateerde industrie in het kielzog. Het was een periode van krimp waarin veel mensen de dorpen verlieten. Na 1850 brak een nieuwe bloeiperiode aan – feitelijk de tweede industrialisering van de Zaanstreek – aangewakkerd door de introductie van stoommachines, en later diesel-, gas- en elektromotoren. De opening van het Noordzeekanaal in 1876 was uitermate gunstig voor de bereikbaarheid en op de Westzanerwerf ontstond een van de grootste houthandels van de regio.

Holland op zijn smalst

De aanleg van het Noordhollandsch Kanaal in 1824 was een grote deceptie geweest voor de Zaankanter. Het kanaal sloot niet aan op de Zaan, maar werd met een grote boog om de Zaanstreek over Purmerend geleid. Met het Noordzeekanaal kon het isolement worden doorbroken, maar dat ging niet zonder slag of stoot. De aanleg was vooral een Amsterdamse aangelegenheid, waarbij de belangen van Zaandam door de Amsterdamse Kanaal Maatschappij buiten beschouwing werden gelaten. De Zaankanter richtten zich in 1860 rechtstreeks tot koning Willem III met het verzoek om het tracé van het Noordzeekanaal langs de noordoever van het IJ te situeren. Dat had het gewenste effect. De Zaan werd aangesloten op het Noordzeekanaal (bijgenaamd 'Holland op zijn smalst') en diverse zijkanalen tussen de nieuwe IJ-polders ontsloten de rest van de streek. Ook Westzaan werd in 1885 voorzien van een zeehaven, bij de Westzaner Overtoom, verbonden met het Noordzeekanaal door Zijkanaal E, gelegen tussen de nieuwe Westzaner Polder en de Zaandammer Polder. De zeehaven van Westzaan is nooit tot grote bloei gekomen. Vlak na de openstelling werd er hout aangevoerd, maar na de crisis van de jaren dertig moest de haven het

afleggen tegen de haven van Zaandam. De haven werd tot in de jaren zeventig vooral gebruikt als aanvoerhaven van de houthandel Rot.

Omwentelingen in de Zaanse houtverwerking

De houtverwerkingsbedrijven in de Zaanstreek uit de 19de eeuw waren grotendeels een natuurlijke voortzetting van de oude houtzagerijen uit de 17de eeuw, maar met een aantal grote verschillen. De scheepsbouw was geen afnemer meer, maar in de huizenbouw was de vraag enorm: 'Toen de groot-industrie de steden tot inktvlekken op een vloeiblad maakte, haar deed groeien en groeien in verbijsterend tempo, toen werd de vraag naar hout beangstigend. Hout voor het bouwen, hout voor het afwerken, hout voor duizend-en-één doeleinden', aldus *Een houten jubileum*.¹⁶ Uiteraard leidde de introductie van stoomkracht een schaalvergroting in, maar daar bleef het niet bij. Het hout werd steeds vaker in de uitvoerlanden verzaagd. Grote bedrijven kochten eigen bossen in de landen om de Finse Golf, waar ook zaagbedrijven werden opgericht. Zaanse houthandelaren begonnen met de import van gezaagd hout. Zo kon het materiaal efficiënter en goedkoper worden vervoerd en verwerkt. De houtbedrijven gingen maatwerk leveren voor hun afnemers. Ze lieten de provinciale tussenhandelaren buiten beschouwing en gingen rechtstreeks zakendoen met aannemers en timmerfabrieken.¹⁷

Selfmade houthandelaar

In de publicatie *Een houten jubileum* uit 1946 wordt het heroïsche verhaal verteld van *selfmade* ondernemer Pieter Rot Corneliszoon die 'als elfjarige op de maatschappij werd losgelaten. Gelegenheid om zich een grotere technische kennis van zijn moedertaal te verschaffen of om de diepere geheimen der rekenkunst te doorvorschen ontbrak: hij behoorde tot een eenvoudig gezin en moest zijn deel in de uitgaven dragen.'¹⁸ De jonge Rot beschikte over een grote ondernemerszin en richtte in 1886 een handel op in kachelhout en brandstoffen, met een tientje dat hij van zijn vriend had geleend. Uit *Een houten jubileum*: 'Laat ons wel zijn: dit is geenszins een garantie dat elk tientje uitgroeit tot een zaak met reputatie. Pieter Rot

schaftte zich voor het zijne een quantum brandhout aan en begon op 6 februari 1886 zijn zaken: kachelhout annex brandstoffen. Tusschen Westzaan en Amsterdam lag een groot gebied en menig schuitje hout bracht de jonge Rot naar zijn afnemers tot in de Haarlemmermeer. In de uitgestrekte IJ-polders kon echter behalve brand- ook timmerhout geplaatst worden en die kans liet de nieuwbakken houtkoopman niet lopen.¹⁹ De houthandel groeide en bloeide en het brandhout verdween en al snel uit het assortiment. Gaandeweg verwierf Rot steeds meer stukken land voor zijn bedrijf. In 1903 kocht hij de opstal van de houtloods 'Sundsvall', aan de westzijde van het Zuideinde (zie de overzichtstekening op p. 25). In 1908 volgden de terreinen en loodsen van de molen 'De Groene Jager', ter hoogte van de Groene Jagerstraat. In 1918 nam hij de terreinen over van de gestaakte houthandel Adriaan de Lange en Zonen, met daarin de stoomhoutzagerij De Huismusch (het huidige terrein van de Westzanerwerf). Deze stoomzagerij was gebouwd op de locatie van de tweede versie van paltrokmolen 'De Huismusch', die in 1875 tot de grond toe was afgebrand. Met de aankoop van de stoomzagerij kon het bedrijf van Rot zich gaan toeleggen op houtbewerking. De naam van de zagerij viel overigens niet in de smaak. Deze werd omgedoopt in De Adelaar en deze vogel werd het beeldmerk van de houthandel.

'Onweerstaanbaar was de expansie'

De houthandel was van grote betekenis voor de economie van Westzaan. Pieter Rot was actief in de Gereformeerde kerk en de plaatselijke politiek. In 1897 werd hij verkozen als eerste lid van de Anti Revolutionaire Partij in de gemeenteraad. De houthandel steunde tal van bouwprojecten binnen de gemeenschap, zoals de aanleg van het Westzaanse zwembad (1925) en de bouw van de nieuwe Gereformeerde kerk (1928). Het bedrijf stond bekend als een betrokken werkgever. Met Nieuwjaar kregen medewerkers een winstaandeel uitgekeerd en stakingen in de houtsector rond de eeuwwisseling gingen aan Rot voorbij. In 1922 trok Pieter Rot zich terug en namen zijn drie zonen Cornelis, Klaas en Willem het roer van het hem over. Het bedrijf ging verder onder de naam N.V. Houthandel v/h P. Rot Cz. De

groei zette door en de jonge houthandel slokte alle oude familiebedrijven in de omgeving op. Uit *Een houten jubileum*: 'Ge moet u weer wijle tot den kadastralen legger wenden of vindt ge zulks opwindender, tot de notarieele archieven: daaruit leest ge hoe vele Westzaners in den loop der jaren met een directie-lid van den houthandel Rot bij den notaris verschenen en telkenmale gingen er strooken grond in vrijen en onvervreemdbaren eigendom aan den laatsten over. Onweerstaanbaar was de expansie.'²⁰ De archieven bevestigen dat beeld. Sinds de overname van stoomzagerij De Adelaar in 1918, beschikte het bedrijf over twee omvangrijke productieterreinen (zie de overzichtstekening op p. 25). In 1938 werd op het terrein van de Westzanerwerf een moderne schaverij en lijstenfabriek gerealiseerd. Via de haven van Westzaan – nog geen vijfhonderd meter van het terrein – werden ladingen hout aan- en afgevoerd.

Gedempte vaarten

Na de Tweede Wereldoorlog ging de houthandel in 1948 om marketingtechnische redenen verder als Rote (de combinatie 'Rot' en 'hout' was niet heel gelukkig). Er werden flinke houtmagazijnen bijgebouwd op beide bedrijfsterreinen en Rote begon voorzichtig de omschakeling te maken van scheepvaart naar vrachtvervoer. In *Een houten jubileum* werd in 1946 de zeevaardigheid van de houthandel nog bejubeld: 'Thans beschikt de [...] zaak over zeven motor-schuiten, zeven dekschuiten, tien open vletten... Menige Staatsche kapitein had minder tonnage tot zijn beschikking wanneer hij den Duinkerkers een les moest geven.'²¹ Toch was deze scheepvaart al op zijn retour. In 1960 bracht Rote nog een eigen kustvaarder, de 'Westzaan' te water, waarmee het bedrijf zelf hout uit Scandinavië wilde halen. Maar in concurrentie met veel grotere schepen was 'De Westzaan' al snel achterhaald. Hiermee werd het begin van een nieuwe tijd gemarkeerd; de vaarten op de fabrieksterreinen werden uiteindelijk gedempt om plaats te maken voor moderne loodsen. In de jaren zestig werd het fabrieksterrein verdubbeld; aan de noordzijde verschenen aaneengesloten lange loodsen (zie de situatietekening op p.

31). Met deze uitbreidingen kreeg de het terrein de omvang van de huidige Westzanerwerf. In 1986 schreef dorpskrant De Wessaner: 'Het complex [...] heeft veel veranderingen ondergaan. Het bedrijf is nu ten oosten van het Zuideinde geconcentreerd en waar eens dekschuit, rolbank en schootsvel de meest gebruikte artikelen waren, rijdt nu de loopkraan en de heftruck. Na het verdwijnen van de gezichtsbepalende balkenzagerij De Adelaar werd nu de grote schaverij de blikvanger.'²²

Van industrie naar woningbouw

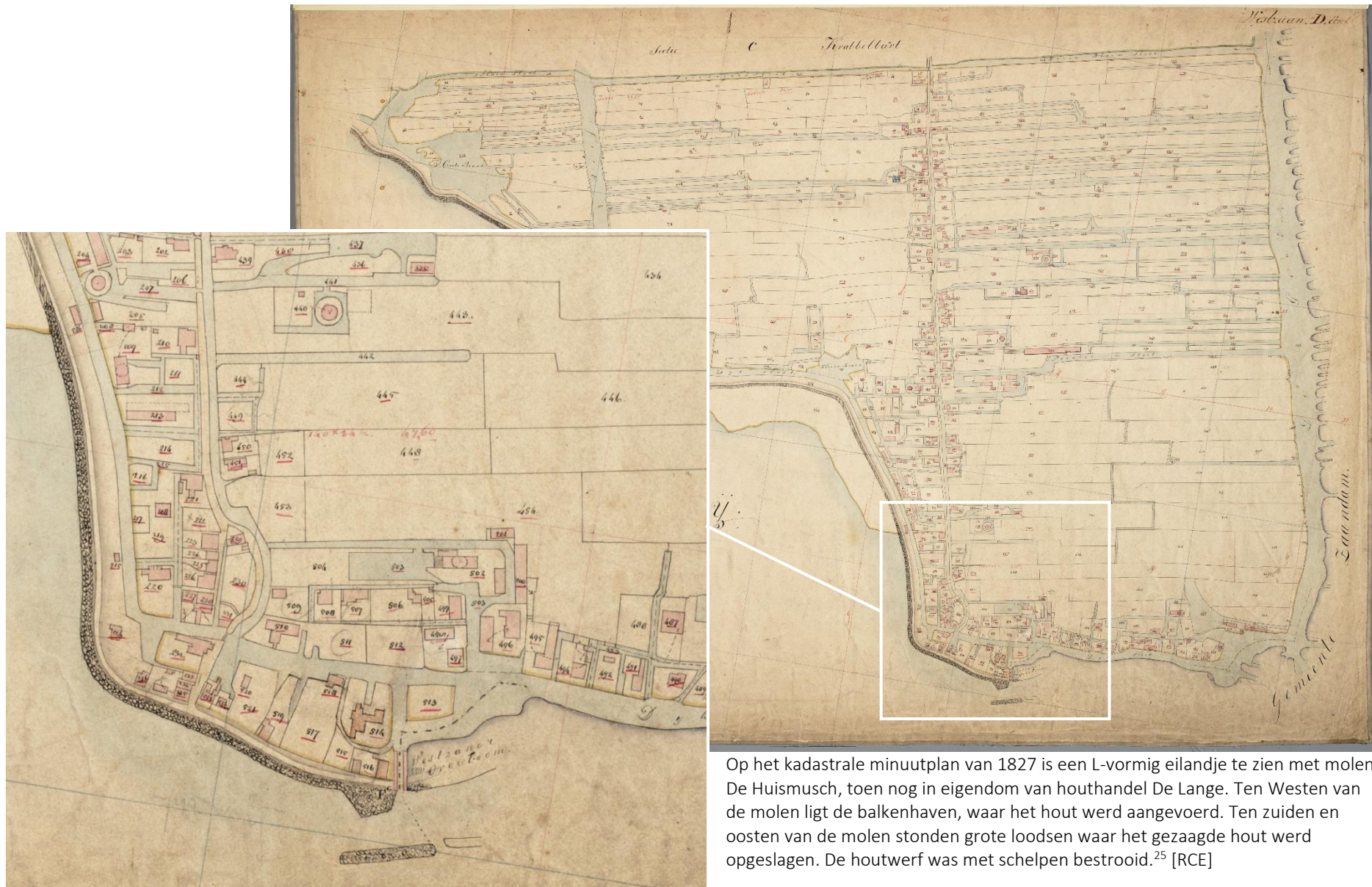
Een andere grote verandering voltrok zich in 1973 toen Rote fuseerde met de Engelse houthandel International Timber Corporation (ITC). De firma fuseerde in 1982 opnieuw met het Engelse Montague L. Meyer. Na de overname van William Pont in Zaandam, werd het bedrijf voortgezet als PontMeyer BV. In de jaren negentig werd het bedrijventerrein in Westzaan afgebouwd; Zaandam moest de nieuwe vestigingsplaats worden. De Westzanerwerf werd in 2001 verlaten.²³ Het voormalige – zeer vervuilde – fabrieksterrein werd door woningcorporatie Parteon ingericht ten behoeve van woningbouw, waarbij de houtloodsen in 2006 werden gesloopt, met uitzondering van een loods uit het begin van de 20ste eeuw. Deze loods is beschermd als provinciaal monument. Parteon heeft het monument laten overbrengen naar Stichting Erfgoedpark 'De Hoop' in Uitgeest. Op de Westzanerwerf wordt in de toekomst een uitbreidingswijk gerealiseerd met ruimte voor 200 woningen. Deze ontwikkeling komt in een kort rijtje Westzaanse uitbreidingswijken. In tegenstelling tot andere Zaanse dorpen, waren de 20ste-eeuwse uitbreidingswijken van Westzaan relatief kleinschalig (zie ook de groeikaart op p. 9). Belangrijkste voorbeelden zijn de typisch naoorlogse woonwijk die in de jaren vijftig tot stand kwam ten oosten van Westzaan-Noord en de Vogelbuurt die in de jaren zestig in Westzaan-Zuid werd gebouwd.

Erfenissen

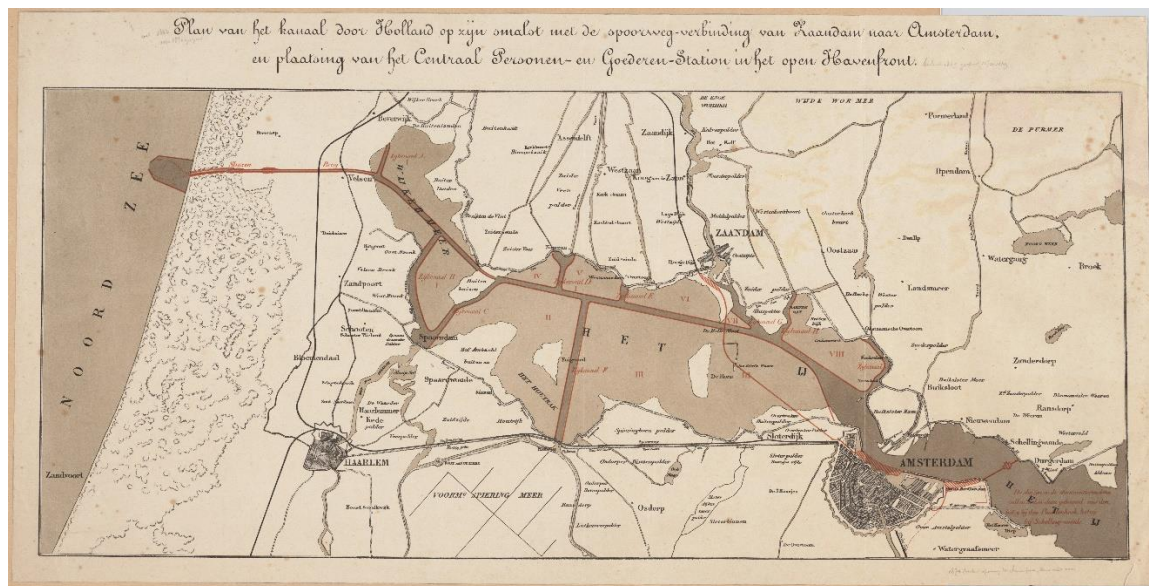
Het terrein van de Westzanerwerf is volledig gestript. Er zijn nauwelijks sporen meer aanwezig uit de tijd van Rote en PontMeyer. Echter, het gebied als afgebakend geheel herinnert aan driehonderd jaar houtindustrie en de schaalvergroting die hier in de 20ste eeuw plaatsvond. Daarbij kunnen we van deze laatste episode de inrichting van de Westzanerwerf nauwkeurig reconstrueren, terwijl dat in de voorgaande eeuwen niet mogelijk bleek. De architectuur van de loodsen op de werf kan inspiratie bieden voor toekomstige ontwikkelingen (zie ook de aanbevelingen). Neem bijvoorbeeld de monumentale houtloods die in 2010 werd verplaatst naar Uitgeest, een tastbare erfenis uit de eeuw van Rote. Een ander object dat werd verplaatst, is terug te vinden aan de Nauwernasche Vaart. Het gaat om de houten kikker 'de Kroosduiker' die in 1994 werd gemaakt door houtsnijder Jan Ploeg in opdracht van PontMeyer. De kikker werd in 2008 naar zijn huidige locatie verplaatst.²⁴ Nog wel aanwezig is de interessante villa Alida Maria aan Overtoom 66 (buiten het terrein Westzanerwerf), die in 1912 in opdracht van Pieter Rot werd gebouwd als woonhuis. Na de overname van de fabriekspanden en het 18de-eeuwse woonhuis van Adriaan de Lange en Zonen werd de villa gebruikt als hoofdkantoor. De villa vormde feitelijk een *front office* voor het bedrijf (zie ook de overzichtstekening op p. 25). Aan het begin van de 21ste eeuw werd het pand herbestemd tot een achttal appartementen.

Samengevat gaat het om:

- Het afgebakende terrein Westzanerwerf, als herinnering aan driehonderd jaar houtindustrie en de schaa sprong van Rot(e);
- Het industriële karakter van de plek;
- Villa Alida Maria aan Overtoom 66;
- De monumentale houtloods, verplaatst naar Uitgeest;
- Sculptuur 'De Kroosduiker' verplaatst naar de Nauwernasche Vaart.

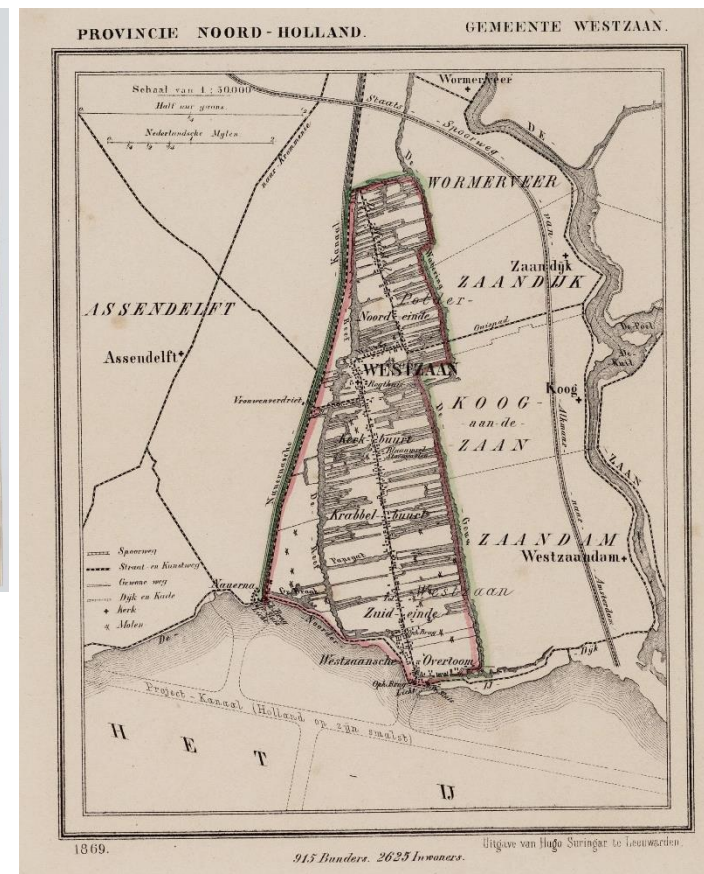

Op het kadastrale minuutplan van 1827 is een L-vormig eilandje te zien met molen De Huismus, toen nog in eigendom van houthandel De Lange. Ten Westen van de molen ligt de balkenhaven, waar het hout werd aangevoerd. Ten zuiden en oosten van de molen stonden grote loodsen waar het gezaagd hout werd opgeslagen. De houtwerf was met schelpen bestrooid.²⁵ [RCE]

Plan voor het kanaal door Holland op zijn smalst of Noordzeekanaal, met weergave van de spoorwegverbinding tussen Zaandam en Amsterdam. [SA]

Rechts: gemeentekaart van Westzaan uit 1869, met de contouren van het Noordzeekanaal. [GZ]

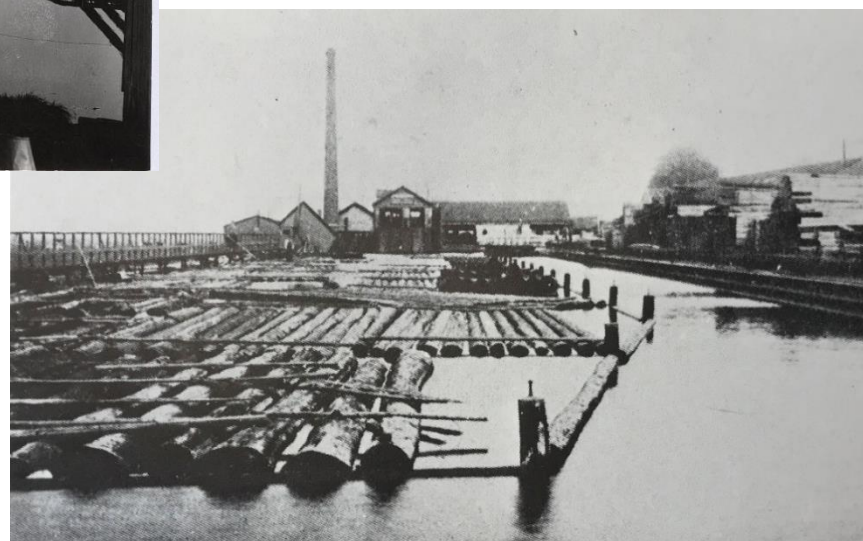

Links: het terrein van Rot aan de westzijde van het Zuideinde in 1910. Op de achtergrond zaagmolen Het Klaverblad van de firma Dresselhuizen. [GZ]

Linksonder: het personeel van Rot poserend voor de eerste houtloods. [Westzaan in oude ansichten, ongedateerd]

Rechtsonder: zicht op stoomzagerij 'De Adelaar' met op de voorgrond de grote balkenhaven. In 1960 werd De Adelaar buiten werking gesteld en gesloopt. Tien jaar later werd de balkenhaven gedempt om de ruimte voor houtopslag te vergroten. [Westzaan in oude ansichten, ongedateerd]

Rechts: foto uit 1911 van de monumentale houtloods, die in 2010 werd verplaatst naar Uitgeest. [GZ]

Onder:
interieur van
stoomzagerij
De Adelaar.
[GZ]

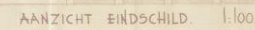
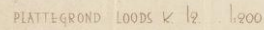
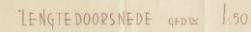
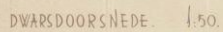

Rechts: Overzichtsfoto's van het bedrijf uit 1910. [GZ]

Links: kadastrale kaart uit 1935. Ruim de helft van het toenmalige fabrieksterrein bestond uit water. [GZ]

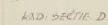

PLAN VOOR HET BOUWEN VAN TWEE HOOGTLOODSEN VOOR DE N.V. HOUTHANDEL $\frac{1}{4}$ H. P. ROT ^{CZ} TE WESTZAAN.

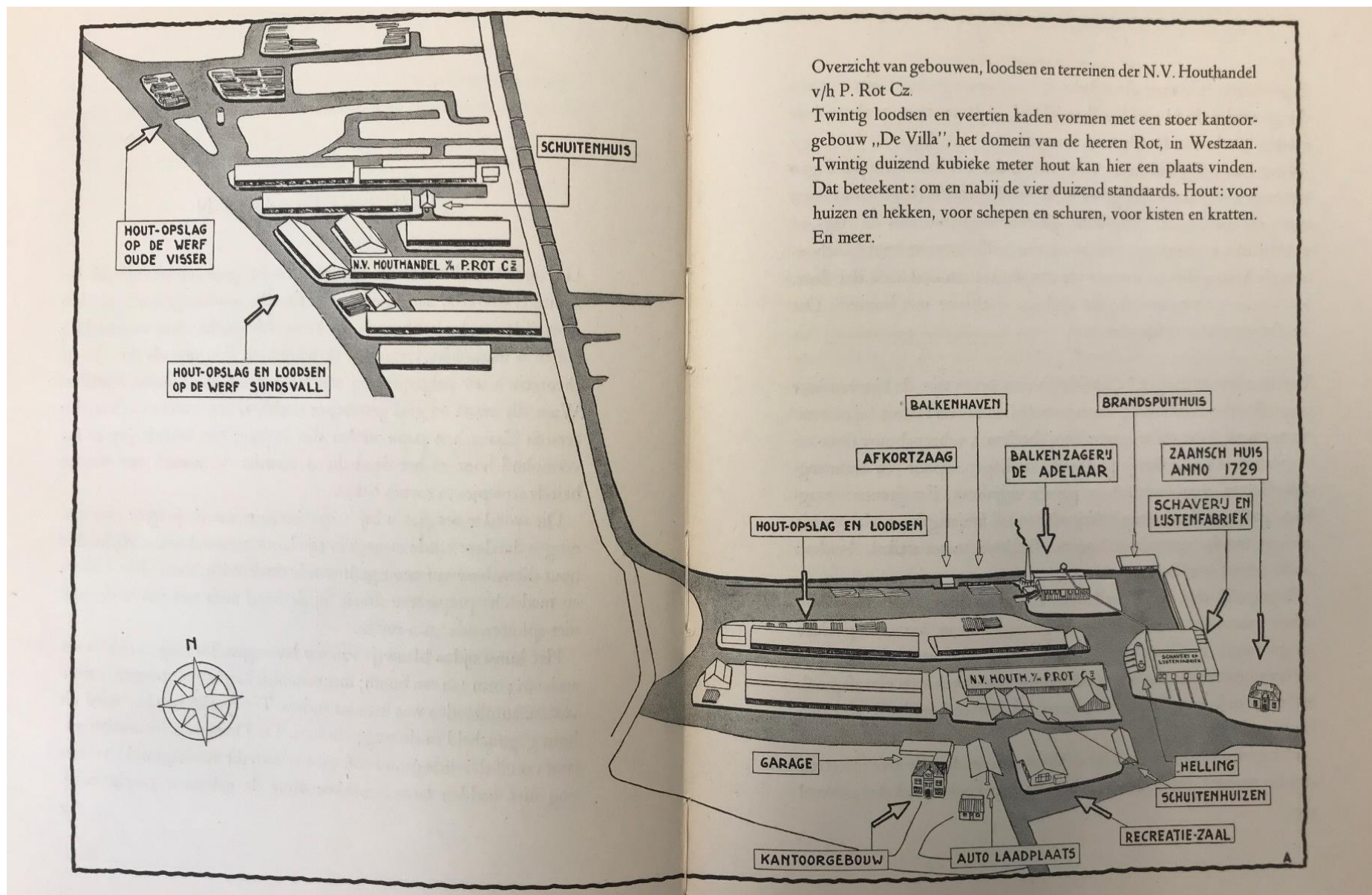

FA J. KAKES BOUWL
ZAANDAM. APRIL

SITUATIE PLAN HOOUTLOODSEN VOOR DE N.V. HOUTHANDEL V/A
P. ROTCHEN TE WESTZAAN. SCHAAL 1:500.

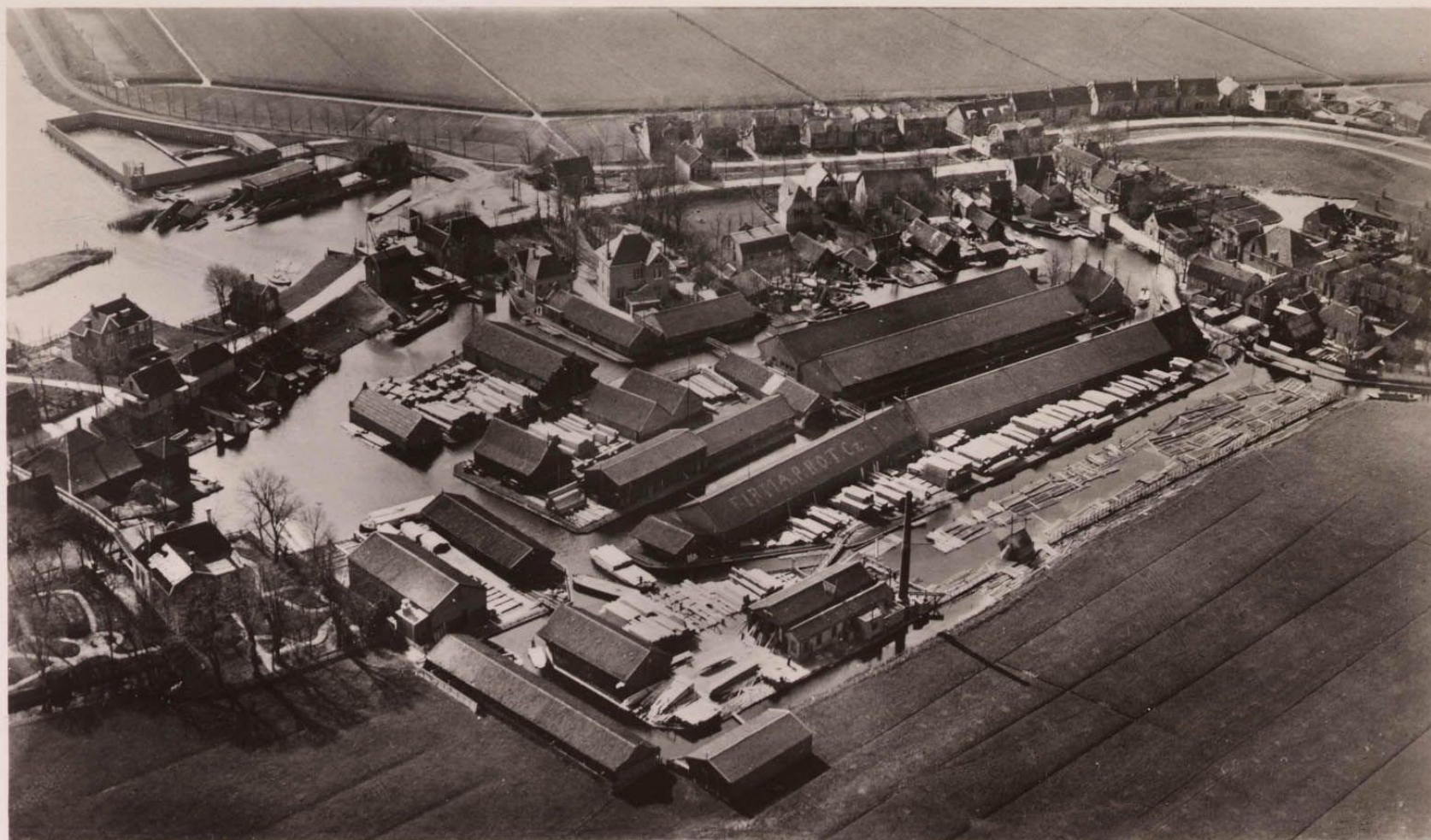
FAKAKO. ZANDAM. APRIL 1957.

Overzicht van gebouwen, loodsen en terreinen der N.V. Houthandel v/h P. Rot Cz.

Twintig loodsen en veertien kaden vormen met een stoer kantoorgebouw „De Villa”, het domein van de heeren Rot, in Westzaan. Twintig duizend kubieke meter hout kan hier een plaats vinden. Dat beteekent: om en nabij de vier duizend standards. Hout: voor huizen en hekken, voor schepen en schuren, voor kisten en kratten. En meer.

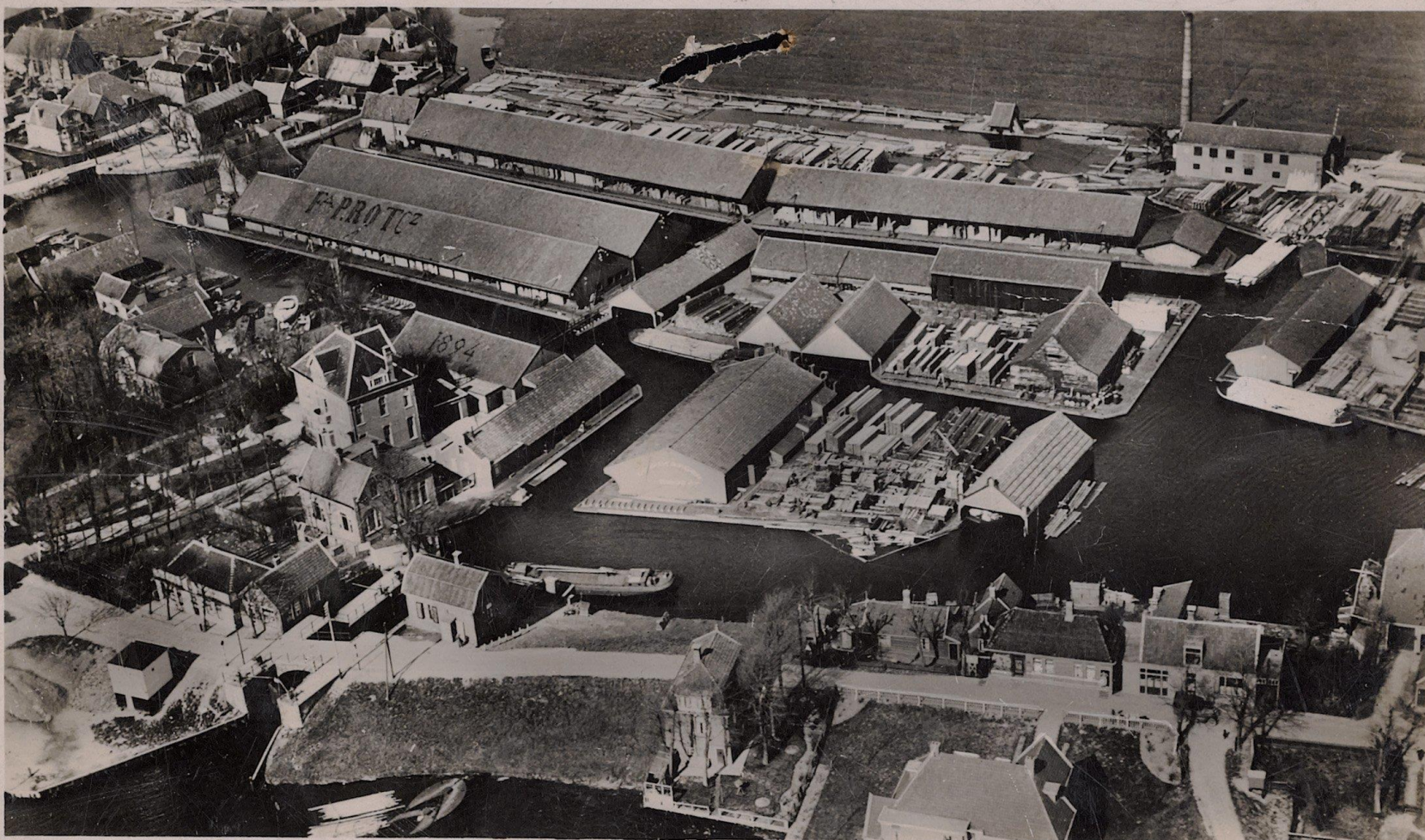
Overzicht van het terrein van houthandel Rot in 1946 uit het boek *Een houten jubileum*.

N. V. Houthandel v/h P. Rot Cz., Westzaan
Zagerij „De Adelaar“

K. L. M. - Foto. Copyright

Deze en volgende pagina: overzicht van het terrein in 1927. [ZA, Aerocarto]

N. V. Houthandel v/h P. Rot Cz., Westzaan
Kantoren en Loodsen

K. L. M. - Foto, Copyright

Links: fotocollage uit *De Wessaner* uit 2007, ter herinnering aan het industrieterrein. [GZ]

Rechts: een foto uit 1925 met vrachtwagens van Rot. In de jaren zeventig zou het bedrijf de definitieve transitie maken van vervoer over water naar vervoer over de weg. [GZ]

Villa Alida Maria aan Overtoom 66 (buiten het terrein Westzanerwerf), werd in 1912 door Pieter Rot gebouwd als woonhuis. Na de overname van de fabriekspanden en het 18de-eeuwse woonhuis van Adriaan de Lange en Zonen werd de villa gebruikt als hoofdkantoor. In 1950 werd het pand uitgebreid en aan het begin van de 21ste eeuw werd het pand herbestemd tot een achttal appartementen.

Links: de bouwtekeningen uit 1912 [GZ]
Rechts: de villa in 1922 [Funda]

Bouwtekening voor het plaatsen fundatie van een houtlengtesorteermachine uit 1963. Op deze tekening is de situatie van de Westzanerwerf goed te zien. Het zuidelijke deel is de vooroorlogse werf, bestaande uit eilanden met loodsen, omringd door water. In het noordelijke werd vanaf het begin van de jaren zestig een rij loodsen gebouwd. De situatie brengt ook de haven in beeld, met de sluizen, de scheepswerf, de haven en het buitenzwembad van Westzaan. [GZ]

Links: de Westzaanse haven in 1978, met op de voorgrond het buitenzwembad, dat in 1925 was geopend. Op de achtergrond is de schaalvergroting van Rote uit de jaren zestig te zien, met een reeks aaneengeschakelde loodsen. [WDB]

Rechts: Het zwembad in Westzaan-Zuid in 1955. Het zwembad had een open verbinding met het Noordzeekanaal: 'Voorbij varende zeeschepen zorgen zelfs geregeld voor een enorme zuiging. Met kracht verlaat het water het bad en met nog meer kracht keert het na een aantal ogenblikken terug.'²⁶ vanwege de concurrentie van overdekte zwembaden in de omgeving moest het buitenbad in 1986 sluiten. [GZ]

Verplaatst erfgoed, met rechts de monumentale houtloods, die in 2010 werd verplaatst naar erfgoedpark De Hoop in Uitgeest: een langgerekt gebouw van één bouwlaag onder een zadeldak. De noklijn liep evenwijdig aan de dijksloot. Het gebouw stond loodrecht op het Zuideinde. Aan de zuidzijde (de kant van de dijksloot) had de loods een dakoverstek. [Zaans-industrieel-erfgoed.nl, foto: Jacques Dersjant]

Links: De houten kikker 'de Kroosduiker' werd in 1994 gemaakt door houtsnijder Jan Ploeg in opdracht van PontMeyer. Het beeld dat de bijnaam kreeg van Westzaners ('Kroosduikers') staat nu aan de Nauwernasche Vaart.

Ruimtelijke analyse

Voor deze ruimtelijke analyse is gebruikgemaakt van de bovenstaande, beknopte biografie van de locatie, gecombineerd met het beleidsstuk *De identiteit van Zaanstad; linten, dijken en paden*. Binnen de contouren van het plangebied van de Westzanerwerf zijn geen zichtbare cultuurhistorische sporen meer aanwezig, maar het gebied maakt wel degelijk onderdeel uit van een historische context. In de waarderingskaart op de volgende pagina zijn de waarden van het gebied rondom de Westzanerwerf aangegeven. In dit kaartbeeld valt op dat de contouren van Westzanerwerf zijn ingeklemd door drie historische en ruimtelijke dragers:

- Het uitgestrekte landschap van de middeleeuwse veenontginning Polder Westzaan;
- Het middeleeuwse dorpslint van Westzaan gesitueerd aan de ontginningsdijk, met bebouwing die wordt gekenmerkt door een grote verscheidenheid en een sterk wisselende rooilijn;
- De waterstaatkundige geschiedenis, zichtbaar in de IJ-dijken (voormalige zeedijken), dijksloten, voormalige dijkdoorbraken en de Westzaner schutsluis.

In *De Identiteit van Zaanstad* wordt de ruimtelijke kwaliteit van dit deel van Westzaan als volgt samengevat: 'De loop van het lint is nog oorspronkelijk (middeleeuws). Het hoogteverschil tussen de zeedijk en de ontginningsdijk, in het zuiden, is nog beleefbaar. Op diverse plekken is het lint nog als dijk herkenbaar vanwege het hoogteverschil tussen de dijk en het naastliggende land. Er is op kleine delen langs het lint nog een wegsloot aanwezig, in het zuiden en langs de Middel. Er zijn open doorzichten naar

het achterliggende landschap tussen de vrijstaande panden door, bij de bruggen en bij de vrije kavels. De openheid neemt naar het zuiden toe.'²⁷

Op de waarderingskaart is de relatie met het omliggende landschap en de ruimtelijke kenmerken in beeld gebracht. De huidige, onbebouwde situatie is daarbij het uitgangspunt. In de aanbevelingen voor de toekomst (vanaf p. 41) wordt ingegaan op de situatie zoals die geschetst wordt in het stedenbouwkundig plan en het beeldkwaliteitsplan.

Waardering

Voor deze waardering zijn de richtlijnen aangehouden uit de publicatie *Eenheid en verscheidenheid* (2014), van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Hieronder wordt ingegaan op de cultuurhistorische, stedenbouwkundige, landschappelijke en situationele waarde van het terrein Westzanerwerf. Gaafheid, herkenbaarheid en zeldzaamheid zijn hier als criteria minder van relevant, aangezien het onderzoeksterrein zelf volledig is gestript van bebouwing en inrichting. De aanwezige tastbare waarden op het terrein vallen vooral binnen het domein van de archeologie. De Westzanerwerf vertegenwoordigt echter wél een hoge cultuurhistorische waarde als herinnering aan driehonderd jaar houtindustrie in Westzaan. Daarbij heeft het terrein een hoge situationele waarde, als schakel tussen het historische lintdorp en de middeleeuwse veenontginning (hieronder beschreven onder stedenbouwkundige en landschappelijke waarde).

Cultuurhistorische waarde

In de 17de eeuw concentreerde de scheepsbouw zich aan de Westzaner Overtoom, waar tientallen houtzagerijen werden opgericht. Met de bouw van de paltrokmolen 'De Huismusch' werd in 1683 een begin gemaakt met ruim driehond jaar houtproductie op de Westzanerwerf. De Huismusch werd enkele malen herbouwd, eerst als grote bovenkruier aan het einde van de 18de eeuw en een eeuw later als stoomhoutzagerij. De houtproductie op de Westzanerwerf kwam tot een hoogtepunt in de 20ste eeuw, toen Pieter Rot met zijn succesvolle houthandel de bestaande – vaak eeuwenoude – familiebedrijven opslokte. Ook de Westzanerwerf werd in 1918 overgenomen van de houthandel Adriaan de Lange en Zonen. Het bijzondere verhaal van houtindustrie in dit gebied is een perfecte samenkomst van omstandigheden: de weidsheid van het landschap met alle ruimte voor industrie, de Zaankanter die de waterhuishouding in hun voordeel gingen gebruiken, de uitvinding van de

paltrokmolen en de nabijheid van het IJ. Deze bijzondere geschiedenis voorziet het terrein van een hoge herinneringswaarde.

Landschappelijke waarde

De Westzanerwerf ligt op de rand van Polder Westzaan, een zeer oud en gaaf cultuurlandschap. Deze middeleeuwse veenontginning wordt gekenmerkt door een opstreckende strokenverkaveling en is dooraderd met talloze slootjes. Afkalving en inklinking van het land hebben de sloten verbreed en geven het landschap een grillig aanzien. Vanwege de bijzondere natuurwaarden van de brakke graslanden is de polder beschermd als Natura-2000-gebied. De ontginningsdijken (het Zuideinde) en de voormalige zeedijken (de Westzanerdijk en de Overtoom, beschermd als provinciale monumenten) zijn samen met de dijksloten dragers van het landschap en maken de waterstaatskundige geschiedenis van het gebied inzichtelijk. Door de vele dijkdoorbraken hebben de dijken en het water in de dijksloot een bochtig tracé gekregen. De Westzanerwerf is ingebed in deze landschappelijke structuren en daarmee onderdeel van een eeuwenoud ensemble.

Stedenbouwkundige waarde

Het lintdorp Westzaan stamt uit de middeleeuwen. Nog altijd vormt de ontginningsdijk de primaire drager van het dorp. Het Zuideinde had door de ligging aan het IJ van oudsher een bedrijviger karakter dan het meer agrarische noordelijke deel. Vanaf de 17de eeuw ontstond hier de zogenaamde 'Rijcke Buurt', deels op de locatie van de Westzanerwerf. In deze periode ontwikkelde zich in Westzaan een halfverstedelijkte stedenbouwkundige structuur: rijkere bewoners bouwden aan de dijk, kleinere arbeidershuisjes verschenen aan paden achter de dijk. Woonhuizen, boerderijen en bedrijven stonden dicht bij elkaar, maar nooit aaneengesloten zoals in de steden het geval was. Hiermee ontstond een karakteristiek bebouwingsbeeld dat het midden houdt tussen een stedelijke en agrarische stedenbouwkundige typologie. Het dorp werd in de 20ste eeuw slechts mondjesmaat uitgebreid en de lintstructuur van

bebouwing langs de dijk is nog altijd goed herkenbaar en afleesbaar uit het diverse straatbeeld, met open doorzichten naar het polderlandschap.

Situationele waarde

De ligging van het gebied tussen het hierboven beschreven lintdorp, de dijken en het veenweidelandschap, voorziet de Westzanerwerf van een hoge situationele waarde. Hoewel er geen gebouw meer overeind staat en het hele terrein is gestript, is de Westzanerwerf geen tabula rasa: het is een scharnier tussen lint, polder en waterstaat (zie ook de kernwaarde op p. 38).

Kernwaarden

Hieronder zijn kernwaarden van de Westzanerwerf geformuleerd die niet alleen de cultuurhistorische waardering samenvatten, maar ook aanknopingspunten bieden voor toekomstige ingrepen.

Scharnier tussen lint, polder en waterstaat

De uniciteit van de Westzanerwerf zit in de bijzondere locatie. Het gebied is ingeklemd tussen drie landschappen die hierboven al uitgebreid zijn beschreven: het lintdorp, de polder en de waterstaatkundige werken. De Westzanerwerf is een scharnierpunt dat de potentie heeft om landschappen met elkaar te verbinden en de contrasten te benadrukken, zoals het verschil tussen de intimiteit van het smalle dorp en de weidse uitzichten over het landschap van de polder met op de horizon de skyline van Zaandam. De hoogteverschillen maken het landschap leesbaar en brengen de logistiek in beeld van de voormalige zeedijken en zeesluis, versus de het veenweidegebied dat door bodemdaling een stuk lager kwam te liggen.

Boven: kadastrale kaart uit 1979 [GZ]

Informele stedenbouw

Kenmerkend voor dit deel van Westzaan is een informele vorm van stedenbouw en een bonte mix van wonen en werken. Het terrein van de Westzanerwerf is door de eeuwen heen gebruikt als een gecombineerd woon- en werkterrein. In het prille begin was het gebied agrarisch, later gingen hier schepen overstag en in de twintigste eeuw kreeg de houtindustrie de overhand, waarmee het terrein niet langer onderdeel was van het dorp, maar veranderde in een afgesloten enclave. Dit biedt aanknopingspunten om hier een eigenzinnige wijk te realiseren, in de geest van het stedenbouwkundige weefsel van Zuid-Westzaan: sterk verspringende rooilijnen, diversiteit in bebouwing, wisselende kap- en goothoogtes en een combinatie van wonen en werken. Deze dynamiek speelt zich af op een dorpse schaal: de woongebouwen hebben een relatief kleine korrel. Vaak bestaat er een hiërarchisch onderscheid in de bebouwing aan de dijk (de voorzijde) en achter de dijk (de achterzijde) waar zich de bedrijfsgebouwen, schuren of loodsen bevinden.

Leven met water

Door de eeuwen heen zijn de Zaankanters zich anders gaan verhouden tot de waterhuishouding. Aanvankelijk was het water slechts een belemmering en een gevaar, maar naarmate de techniek zich ontwikkelde, werd het ook een economische troef. Nog altijd is het water alomtegenwoordig: de fijnmazige slotenstructuur in de polder, de dijken en dijksloten die met hun grillige tracé nog herinneren aan vroegere dijkdoorbraken. De Westzaner sluis was vroeger een zeesluis, maar vormt tegenwoordig de verbinding met de haven in Zijkanaal E. Het water werd gebruikt om de boomstammen in te vervoeren en vervolgens jaren in te bewaren. Zo kon het hout uitlogen. Het brakke Zaanse polderwater zorgde voor een extra goede uitloging. De Westzanerwerf bestond tot de jaren zeventig dan ook voor het grootste deel uit water, de aanwezige bebouwing bevond zich op eilandjes.

Boven: gemeentekaart uit 1869

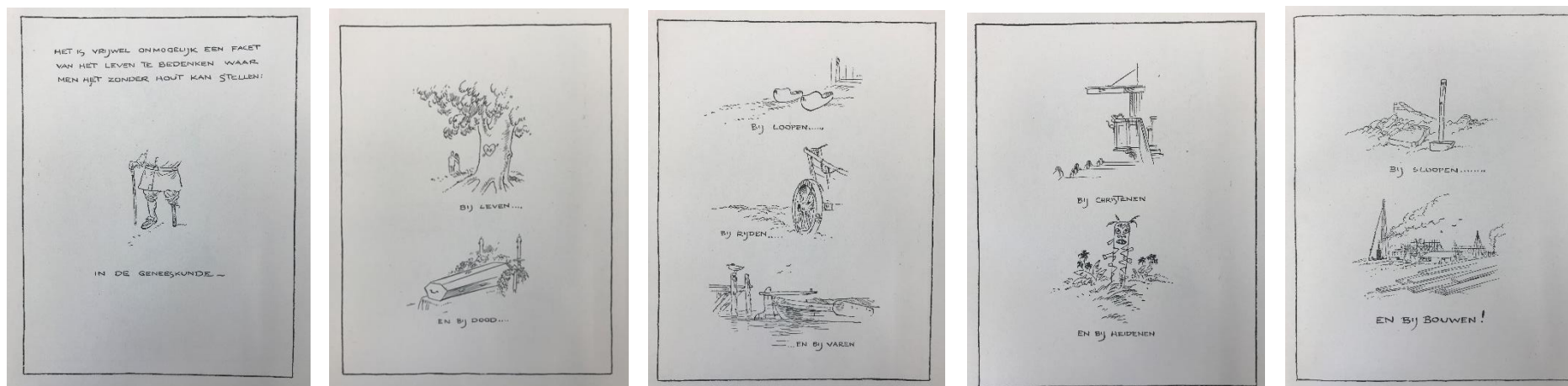
Lange lijnen in het landschap

‘De ruimtebeleving van het gebied wordt bepaald door doorzichten vanaf het lint naar het open landschap. De doorzichten op het open water worden afgewisseld met besloten stukjes natuurlijk grasland met rietoevers’, aldus de auteurs van *De identiteit van Zaanstad; linten, dijken en paden*.²⁸ Op de Westzanerwerf is het uitzicht over het weidse polderlandschap adembenemend. Op het terrein is nog goed voelbaar dat het ooit onderdeel was van de Polder Westzaan. Het terrein is inmiddels deels verhard, overwoekerd en vervuild, de waterpartijen zijn gedempt, maar de lange zichtlijnen in het landschap zijn er nog wel. Het is dan ook aan te bevelen om in de toekomstige invulling rekening te houden met deze uitzichten vanaf de dijk, maar ook nieuwe zichtlijnen en panorama’s te introduceren om de relatie met de polder te herstellen.

Hart voor hout

De Westzanerwerf staat bij uitstek symbool voor de boeiende geschiedenis van de houtindustrie in Westzaan. Hout dat eerst werd geproduceerd voor de scheepsbouw, later voor andere doeleinden, in het bijzonder voor woningbouw. Vanwege de zompige veenbodem, konden gebouwen met een zwaardere constructie makkelijk verzakken. Het ligt voor de hand om hout als historische referentie maar ook als duurzaam bouw materiaal opnieuw een hoofdrol te geven bij de inrichting van de Westzanerwerf (zie ook de aanbevelingen voor de toekomst op p. 48).

Tekeningen: ode aan hout als bouw materiaal uit *Een houten jubileum*, 1946

Aanbevelingen voor de toekomst

In de onderstaande aanbevelingen wordt ingegaan op het beeldkwaliteitsplan van BGSV bureau voor stedenbouw en het stedenbouwkundig ontwerp van Boperai Associates architecten. Hieronder zijn een aantal aanbevelingen op een rij gezet om het plan van 200 woningen in te bedden in de bestaande stedenbouwkundige en landschappelijke structuren.

Het stedenbouwkundig plan van Boperai [Parteon]

Aansluiting op het dorpslint

Contextuele stedenbouw

Om deze woonwijk te laten 'landen' in zijn omgeving is een contextueel stedenbouwkundig plan gewenst. Contextuele stedenbouw helpt om deze relatief flinke dorpsuitbreiding in te bedden in bestaande ruimtelijke en historische structuren. In het beeldkwaliteitsplan is de context van het plangebied zorgvuldig geanalyseerd. Toch vraagt het document – en het stedenbouwkundig plan – op punten om aanscherping. Dit geldt vooral voor het middengebied, het 'kloppend hart' van de nieuwe woonwijk. In het beeldkwaliteitsplan worden hier onder meer de volgende opmerkingen over gemaakt: 'Het midden van de buurt krijgt een stenig karakter met een centraal gelegen speel- en ontmoetingsplek omgeven door (rij-) woningen.'²⁹ Verderop in de tekst wordt dit toegelicht: 'Het middengebied wordt gekenmerkt door een formeel dorpsse verkaveling. De verkaveling is geïnspireerd op begin 20ste-eeuwse buurtjes zoals die onder meer te vinden zijn in Wormerveer (Indische Buurt) en Oud Zaandijk. Arbeiderswijken met een kleine korrel, gevarieerde bebouwing in een bouwblokverkaveling.'³⁰ In lijn met de vooroorlogse stedenbouwkundige typologie bestaat het middendeel van het stedenbouwkundig plan uit symmetrische geplaatste, aaneengeschakelde bouwblokken. De wijk staat strak in het gelid van een formalistisch grid, met de centrale entreeweg als symmetrieas. De referentie naar stedenbouw uit het interbellum is helder. Echter: de referentie is hier niet op zijn plaats. Westzaan kent geen planmatige vooroorlogse uitbreidingswijken, enkel naoorlogse. Ook wordt in het beleidsdocument *De identiteit van Zaanstad* nadrukkelijk gewaarschuwd dat seriematige, geschakelde woningbouw de 'ijlheid' van het Westzaanse lint aantast: 'Seriematige woningbouw verstoort de kleine schaal van het individuele erf. Dit leidt tot verlies van het historische karakter, de verscheidenheid en de kleine schaal van de bebouwing.'³¹ Het uitgangspunt om het wijkje te beschouwen als een besloten enclave met één toegangsweg is logisch en verklaarbaar – de afgelopen eeuw, was dit gebied immers een afgesloten enclave – maar de aaneengesloten

symmetrisch gesitueerde bouwblokken verdienen nadere studie, om de wijk beter te kunnen inbedden in het fijnmazige weefsel van het dorp én het omliggende landschap. Hierbij zijn twee trefwoorden van belang: diversiteit en kleinschaligheid, kwaliteiten die overigens ook in het beeldkwaliteitsplan worden benoemd, maar in de verkaveling van het stedenbouwkundig plan nog onvoldoende uit de verf komen.

Eenheid in diversiteit

In *De identiteit van Zaanstad* wordt de diversiteit van Westzaan als volgt beschreven: 'In de 19de eeuw kwamen er wat fabriekjes bij, maar het agrarisch karakter bleef behouden. De menging tussen wonen, boerderijen en kleinschalige bedrijvigheid blijft behouden tot de dag van vandaag.'³² Deze diversiteit kan niet één-op-één vertaald worden naar een nieuwe wijk; het bestemmingsplan staat alleen wonen of werken toe, geen multifunctioneel gebruik. Diversiteit kan wel in andere opzichten tot uitdrukking komen. Te denken valt aan verschillende woontypes voor diverse doelgroepen (programma) en diversiteit in verkaveling en architectuur (ontwerp). Denk aan verspringende rooilijnen (een kenmerkende kwaliteit van Westzaan), maar ook variatie in goot- en nokhoogten en kapvormen. Het beeldkwaliteitsplan benoemt dit ook: 'Door aan de openbare (voor)zijde van de woningen te spelen met goothoogte, rijlengte en gevelindelingen kan een eigentijdse buurt ontstaan die toch past in het dorpsse karakter'.³³

Het erf als inspiratie

Aanbeveling is om deze diversiteit niet alleen op architectonische schaal toe te passen, maar ook op stedenbouwkundige schaal door een minder grote nadruk te leggen op symmetrische rijtjeswoningen. Hierbij kan de ruimtelijke logica gehanteerd worden van een onderverdeling in erven. Een van de kernwaarden van Westzaan zijn de erven als zelfstandige ensembles, aldus *De identiteit van Zaanstad*. De erven als ensembles, met hoofd- en bijgebouwen, eigen parkeeroplossingen en perceelsscheidingen kunnen inspiratie bieden als ordeningsprincipe van de wijk.

Links: het zuideinde met een sterke diversiteit in kapvormen, kaphoogten en rooilijnen. [Linksboven: Westzaan in oude ansichten]

Rechts: geïntegreerde woon- en werkgebouwen langs de Overtoom.

Links: het plan Weidevenne in Purmerend van LEVS architecten is een voorbeeld van een contextueel stedenbouwkundig plan. In dit geval is de polder- en slotenstructuur als uitgangspunt genomen. [LEVS]

Linksonder: stedenbouwkundig plan van Boskoop Waterrijk, passend in de polderstructuur, met verspringende rooilijnen, water- en groenstructuren van BGSV bureau voor stedenbouw.

Rechtsonder: een van de kernwaarden van Westzaan uit *De identiteit van Zaanstad* is de hiërarchie in bouwtypes op een erf met een diversiteit van bebouwing op het erf met wisselende goot- en nokhoogte. Dit ruimtelijke ordeningsprincipe kan als inspiratiebron dienen voor het stedenbouwkundig plan. [De identiteit van Zaanstad]

Zachte landing in de polder

Zichtlijnen

Een van de kernwaarden van Westzaan, benoemd in *De Identiteit van Zaanstad* zijn de doorkijkjes vanaf de straat naar het open landschap: 'Versterk het contrast tussen de weidsheid van het landschap en de intimiteit van het lint door de doorzichten naar het achterland open te houden. Houd bij bruggen een extra venster naar het veenweidegebied open zodat je langs de lange waterlijnen weg kunt kijken.'³⁴ In het beeldkwaliteitsplan wordt hier rekening mee gehouden door de entree van de wijk als centrale as te gebruiken, voorzien van een openbare functie in het middengebied en een breed profiel: 'Om geparkeerde auto's niet te dominant in het straatbeeld te laten optreden is voor straten het parkeren gemaximaliseerd op twee zijden langsparkeren, waarbij er nog ruimte moet zijn voor bomen, ofwel tussen de auto's ofwel in een aparte groenstrook. Deze inrichting draagt bij aan het benadrukken van de lengterichting en zichtlijnen naar de polder.'³⁵ Door de symmetrische opzet van het plan en het programma in het middengebied (waaronder een speelplaats), is het risico aanwezig dat de zichtlijn wordt geblokkeerd. De overige wegen in oost-westrichting volgen de lijnen van de slagenverkaveling van het veenweidelandschap en bieden ook ruimte voor uitzichten op het landschap. Advies is om vanuit het plangebied ook zichtlijnen te introduceren in zuid-noordelijke richting, met name vanuit het middengebied, waarmee een betere ruimtelijke relatie vanuit het hart van de wijk met de polder tot stand kan komen (zie ook de bestaande zichtlijnen op de kaart op p. 35). Dit hoeven niet per se (auto)wegen te zijn. Het gaat om lijnen die vrijgehouden worden van bebouwing en een blik bieden op de Polder Westzaan. Hiermee wordt het gevoel van ruimtelijkheid en wonen in de polder versterkt. Voer daarbij een stevige beeldregie op de inrichting van de openbare ruimte (zie ook p. 49) om alle zichtlijnen ook echt open te houden.

Een van de kernwaarden uit *De identiteit van Zaanstad* zijn de zichtlijnen van de dijk tot ver in de polder.

In het beeldkwaliteitsplan is ingezet op een geleidelijke overgang van de wijk naar de polder: 'Aan de randen van de locatie is de opzet ruim. Ook hier kunnen erfjes liggen waaraan woningen worden ontsloten. Op verschillende manieren is ook aan de randen het omliggende landschap zichtbaar en voelbaar: tussen de bebouwing door, via korte, doodlopende erfjes of pleintjes of door beplanting op de randen die boven de bebouwing zichtbaar is.'³⁶ Dit is een belangrijk aandachtspunt dat extra aandacht vraagt.

Hoogteverschil

Het hoogteverschil tussen het lint en het achterland wordt in *De identiteit van Zaanstad* benoemd als een van de kernwaarden van Westzaan. De wijk wordt gebouwd op vervuilde grond, waardoor het noodzakelijk is om het geheel met meer dan een meter op te hogen. De ophoging van het terrein introduceert een nieuw reliëf door middel van een flinke terp die vanwege het grote hoogteverschil los dreigt te zingen van het omliggende landschap. In *De identiteit van Zaanstad* wordt nadrukkelijk geadviseerd om percelen niet integraal op te hogen: 'Zoek bij nieuwbouw naar een oplossing voor verhoging van het bebouwde oppervlakte – nodig ten gevolge van de bodemdaling – die recht doet aan de glooiende, groene oevers van de percelen. Verhoog dus niet de hele perceel integraal en perk de oevers van de sloten niet af met boeidelen.'³⁷ Advies is om in te zetten op goede overgangen van de dijk naar de woonwijk en vooral van de woonwijk naar het polderlandschap. Om te voorkomen dat het wijkje als een ufo in het landschap landt, is een flauw aflopend talud gewenst, evenals een zorgvuldige groene inrichting met gebiedseigen beplanting, ook benoemd in het beeldkwaliteitsplan: 'Aan de randen van het gebied wordt de overgang naar ofwel het lint, ofwel de omliggende weilanden zorgvuldig vormgegeven met een groene uitstraling. Aan alle zijden is er sprake van een hoogteverschil tussen het woongebied Westzanerwerf en de omgeving.'³⁸ Daarbij moeten heldere afspraken worden gemaakt over de aard en hoogte van perceelsbegrenzings aan de randen. Het beeldkwaliteitsplan schrijft hagen voor. Het is aanbevelenswaardig om de

perceelsbegrenzing grenzend aan het talud bescheiden en laag te houden, om een vloeiende overgang naar het landschap mogelijk te maken. Uiteraard moet gezocht worden naar de grenzen van het haalbare: het integraal ophogen is immers noodzakelijk voor het saneren van de locatie en de benodigde drooglegging van riolering en woningen.

Gezicht naar de polder

Voorkom dat de polderzijde de achterkant van het plan wordt. Voer een goede beeldregie op de bebouwing van de vrije kavels en zorg voor een samenhangend beeld als gezicht naar de polder. Overweeg om de overgang tussen wijk en polder (deels) openbaar te maken, waardoor er een betere regie op de landschapsinrichting mogelijk is.

In het stedenbouwkundig plan Kleine Kadoelen in Amsterdam Noord van Delva was de overgang van de woonwijk naar de polder een van de speerpunten. De bebouwing is met de voorgevel naar de polder gericht, zodat de beleving van de polder niet een particulier voorrecht is, maar toegankelijk voor de hele wijk. Het talud van de wijk naar het omliggende landschap loopt flauw af. [Delva.la]

Smaakmakers en identiteitsdragers

Water als woonkwaliteit

De inzet van cultuurhistorie is het meest kansrijk als ze wordt gecombineerd met eigentijdse opgaven, zoals energietransitie en klimaatadaptatie. Het water vormt een rode draad in de geschiedenis van deze streek en de inrichting van het landschap. Het terrein van Rot bestond voor de Tweede Wereldoorlog grotendeels uit water, met daarin eilanden met houtloodsen. Water speelde een onmisbare rol voor het vervoer en de uitloging van het hout. De waterstaatkundige geschiedenis is rondom het plangebied nog zeer goed te ervaren. Volgens het beeldkwaliteitsplan moet de wateroverlast buiten het gebied worden opgelost: 'Rondom het gebied worden voorzieningen getroffen om wateroverlast in de omgeving te voorkomen; een watergang of een in duurzaamheid, functionaliteit en beheersbaarheid gelijkwaardige oplossing.'³⁹ Om het plan te laten aansluiten op de context zou het zeer wenselijk zijn om waterpartijen te introduceren, vergelijkbaar met de slotenstructuur van de Polder Westzaan. Deze waterpartijen kunnen worden gecombineerd met de open zichtlijnen op het polderlandschap. Er zijn voorbeelden van historische waterstructuren die opnieuw in een landschapsplan worden benut als wadi's of groene greppels, zoals het onderzoek 'Weerbaar Weert', waarbij de bestaande structuur van de bestaande singels is ingevuld met wadi's. Ook worden pilotprojecten uitgevoerd op terreinen met vervuilde grond, waaronder het bedrijventerrein Euvelgunne in Groningen, waar wadi's zijn ingezet vanwege hun zuiverende werking.⁴⁰ Door (ondiepe) waterpartijen in de wijk te introduceren, ontstaat een betekenisvol reliëf dat bijdraagt aan de aansluiting van de Westzanerwerf op het landschap en daarbij een functie heeft als waterberging.

Net als bij de ophoging van het landschap, moet hierbij de kanttekening worden gemaakt dat onderzoek naar de haalbaarheid noodzakelijk is, aangezien de bodem van het gebied verontreinigd is.

Het onderzoek 'Weerbaar Weert' van Personal Architecture, NOHNIK architecture and landscapes en architectuurhistoricus Lara Voerman. Hier zijn oude waterstructuren opnieuw geïntroduceerd. Zo krijgt de verdwenen singel een nieuwe betekenis als wadi. [klimaatadaptatienederland.nl]

Hout als bouw materiaal

De rode draad in de geschiedenis van de Westzanerwerf is driehonderd jaar houtproductie. In het beeldkwaliteitsplan wordt nu niet uitgegaan van houtbouw, maar van baksteenarchitectuur. Het zou een gemiste kans zijn om op dit terrein geen hout toe te passen en niet te refereren aan dit roemrijke verleden. Houtbouw werd in de Zaanstreek – en in het bijzonder in Westzaan – toegepast vanwege de drassige bodem, waar zwaardere, stenen gebouwen gemakkelijk konden verzakken. Als stille getuigen van deze traditie staan er nog enkele monumentale historische houten huizen aan de Overtoom en het Zuideinde in de directe omgeving van het plangebied. De voordelen van houtbouw zijn nog altijd legio: het is duurzaam, geschikt voor prefabricatie en snelle bouwstromen en is hernieuwbaar. Uiteraard is het ook mogelijk om hout te combineren met baksteen. Kortom: in het kader van de cultuurhistorie en duurzaamheid spreekt de aanbeveling voor hout als bouw materiaal en smaakmaker voor zich.

Inspiratie versus imitatie

In de architectonische uitwerking van de wijk kan dit onderzoek met het beeldmateriaal als inspiratiedocument dienen. Ontwerpen vanuit de cultuurhistorie wil niet zeggen dat een retrowijk in historiserende architectuur wenselijk is. Laat de beeldtaal van de streekeigen architectuur op abstract niveau een inspiratiebron zijn. Denk bijvoorbeeld aan de monumentale houtloods die naar Uitgeest werd verplaatst. Het gebouw is opgetrokken uit een ambachtelijke constructie, met karakteristiek kapprofiel met aan één zijde een dakoverstek. Deze ambachtelijke vormgeving, die tegelijkertijd stoer en industrieel is, kan aanknopingspunten bieden om een beeldtaal te vinden voor een nieuwe woonwijk die recht doet aan de genius loci. Door een architectonische toolbox te ontwikkelen waarbij wordt ingezet op eenheid in diversiteit, kan met een breed scala aan variatiemogelijkheden een interessant architectonisch beeld worden neergezet, dat eigentijds is én recht doet aan de context.

Boven: woon-werkgebouw Oosterdel in het dorpscentrum van het Broek op Langedijk van 9graden architectuur. Door te spelen met het silhouet, de rooilijn en de hoogte ontstaat kleinschaligheid, passend bij de omgeving.

Onder: een abstracte interpretatie van een Fortwachterswoning in Poederroijen van TM2 architecten. [Beide Architectenweb.nl]

Inrichting van de openbare ruimte

In het beeldkwaliteitsplan is onder meer het volgende te lezen over de openbare ruimte: 'Ook in het openbaar gebied wordt gestreefd naar samenhang door het toepassen van een beperkt aantal ruimtelijke inrichtingsprincipes en het toepassen van een beperkt assortiment in de verharding en beplanting.'⁴¹ Met name in de inrichting van de openbare ruimte kan de historische en ruimtelijke identiteit van de Westzanerwerf goed uit de verf komen. Zet in op ontwerpkracht voor bijvoorbeeld passend straatmeubilair met het verhaal van de Westzanerwerf als inspiratiebron. Dit geldt met name voor de kern van de wijk die ingericht wordt als speelplek en fungeert als ontmoetingsplek tussen bewoners. Door slim te refereren naar het maritieme en industriële verleden kan een interessant dorpsplein ontstaan, een identiteitsdrager voor de Westzanerwerf als geheel. Denk aan op maat ontworpen speeltoestellen (in hout), met gebiedseigen beplanting en ruimte voor water en reliëf. Een goede landschapsarchitect met gevoel voor historische context kan hier het verschil maken.

Op maat gemaakte speeltuin in Cove Park, Chestermere (Canada) van ontwerpbureau Earthscape [earthscapeplay.com].

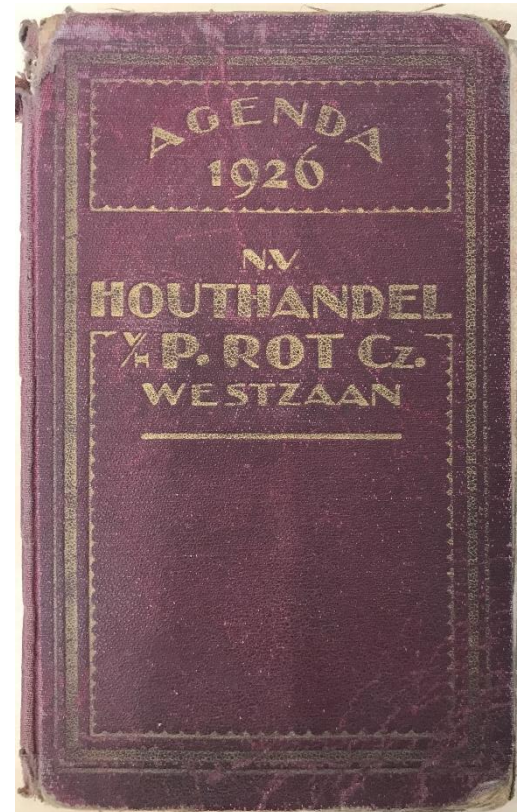
Ambities

Het verhaal van de Westzanerwerf

De cultuurhistorie van dit deel van Westzaan is uitermate boeiend. Het landschap laat zich lezen als een geschiedenisboek, wiens ontstaan teruggaat tot de vroege middeleeuwen. Temidden van het water, de polder en het lintdorp bevindt zich de Westzanerwerf. Het terrein kent een bewogen gebruiksgeschiedenis: van landbouw, wonen, werken, scheepswerven langs de Overtoom, tot grootschalige 20ste-eeuwse houtverwerkingsindustrie. Deze rijkdom biedt talloze mogelijkheden om hier een unieke woonwijk te realiseren. Benut het ontwerp van de wijk, de architectuur, het groen en de openbare ruimte om het verhaal over de Westzanerwerf te vertellen.

Ontwerpkraft

Om cultuurhistorie een integraal onderdeel te laten zijn van de gebiedsontwikkeling is ontwerpkracht nodig. Om de bovenstaande aanbevelingen op het terrein in te passen, is de medewerking van een landschapsarchitect met gevoel voor historische landschappen en structuren noodzakelijk. Er is niet één oplossing om dit gebied te ontwikkelen. Zo kunnen multidisciplinaire ontwerpteams worden uitgenodigd om scenario's te onderzoeken en uit te werken. Dat kan bijvoorbeeld door ontwerpateliers te organiseren en/of de gebiedsontwikkeling te koppelen aan een ontwerpprijsvraag. Zet in op (landschaps)ontwerpers die zich comfortabel voelen om te opereren in een historisch gevoelige context. Laat cultuurhistorie geen doel op zich zijn, maar koppel het aan andere opgaven, zoals duurzaamheid, circulariteit, waterberging, parkeervoorzieningen, groenaanleg én ruimtelijke kwaliteit.

Agenda van houthandel
Rot uit 1926. [GZ]

Bronnen en noten

Archieven

Gemeentearchief Zaanstad
Noord-Hollands Archief
Stadsarchief Amsterdam

Literatuur

Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden deel 12*, 1849;
Agenda nv. houthandel v/m P. Rot Cz. Westzaan (stoomzagerij “De Adelaar”), 1926
BGSV bureau voor stedenbouw, *Beeldkwaliteitsplan Westzanerwerf*, 2013
Braam, A. van, Groesbeek, J.W., Hart, S. & Verkade, M.A., *Historische atlas van de Zaanlanden. Twintig eeuwen landschapsontwikkeling*, 1970
Bruijn, fam. P.; fam. J. Wilderom, *Westzaan in vervlogen jaren*, 1999
Diverse auteurs, Beukers, E. (eindred.); Corrie van Sijl (eindred.), *Geschiedenis van de Zaanstreek*, 2012
Heyn, J. (tekst); Spier, J. (ill.), *Een houten jubileum*, 1946
Hollandia, *Bureauonderzoek & Inventariserend Veldonderzoek (boringen) Westzaan Zuideinde ('PontMeyer')*, 2008
Loosjes, A., *Beschrijving van de Zaanlandsche dorpen*, 1796;
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Eenheid en verscheidenheid*, 2014
Sante, J.W. van, *Westzaan in oude ansichten, deel 1*, 1971
Sol, A., *Westzaan in oude ansichten, deel 3*, 1982
Sol, A., *Westzaan in oude ansichten, deel 2*, 1977
Sol, A., “Rijcke Buurt’ wordt nieuw leven ingeblazen’, uit *De Wessaner*, 2003
Sol, A., *Uit de historie van Westzaan*, 2017
Tip, W.P., *De geschiedenis van Westzaan*, 1971

Tip, W., ‘De geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven’, diverse delen uit *De Wessaner*

Vis, D., *De Zaanstreek : een beschrijving van het Zaanse volksleven in zijn historische ontwikkeling*, 1948

Gemeente Zaanstad, *De identiteit van Zaanstad Linten, dijken en paden; Richtlijnen voor ruimtelijke kwaliteit in de Zaanse linten, dijken en paden*, 2020

Ach lieve tijd; Tien eeuwen Zaanstreek, de Zaankanter, 1992

‘N.V. Houthandel v/h P. Rot Cz. te Westzaan’, uit *De Hollandsche steden*, 1930

Websites

[Beeldbank.zaanschemolen.nl](https://beeldbank.zaanschemolen.nl)

[Cultureelerfgoed.nl](https://cultureelerfgoed.nl)

[Delpher.nl](https://delpher.nl)

[Europese-bibliotheek.nl](https://europese-bibliotheek.nl)

[Geo.zaanstad.nl/zaanatlas](https://geo.zaanstad.nl/zaanatlas)

[Molendatabase.org](https://molendatabase.org)

[Topotijdreis.nl](https://topotijdreis.nl)

[Zaans-industrieel-erfgoed.nl](https://zaans-industrieel-erfgoed.nl)

[Zaanwiki.nl](https://zaanwiki.nl)

Beeldverantwoording

Gemeentearchief Zaanstad [GZ]

[Westzaansedigitalebeeldbank.nl](https://westzaansedigitalebeeldbank.nl) [WDB]

Stadsarchief Amsterdam [SA]

Noord-Hollands Archief [NHA]

[Beeldbank.zaanschemolen.nl](https://beeldbank.zaanschemolen.nl) [BZM]

[Zaanwiki.nl](https://zaanwiki.nl) [ZW]

Wikimedia Commons [WC]

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed [RCE]

Eindnoten

¹ J. Heyn, p. 43

² W.P. Tip, *De geschiedenis van Westzaan, Westzaan*, 1971

³ D. Vis, p. 31

⁴ *Geschiedenis van de Zaanstreek*, p. 199

⁵ W.P. Tip, *De geschiedenis van Westzaan, Westzaan*, 1971

⁶ Ibid.

⁷ H. Kaptein, *Geschiedenis van de Zaanstreek*, p. 266

⁸ Ach lieve tijd; Tien eeuwen Zaanstreek, de Zaankanters, p. 17

⁹ G. Vermeer, *Geschiedenis van de Zaanstreek*, p. 475

¹⁰ R. Veenman, *Geschiedenis van de Zaanstreek*, p. 203

¹¹ A. Sol, 'Rijcke Buurt' wordt nieuw leven ingeblazen', uit *De Wessaner*, 2003

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ <https://www.molendatabase.org/molendb.php?step=details&nummer=3249> geraadpleegd in juni 2022

¹⁵ R. Veenman, *Geschiedenis van de Zaanstreek*, p. 215

¹⁶ J. Heyn, p. 32

¹⁷ J. Kingma, *Geschiedenis van de Zaanstreek*, p. 500

¹⁸ J. Heyn, p. 30

¹⁹ Ibid., p. 31

²⁰ Ibid., p. 48

²¹ Ibid., p. 75

²² 'Houthandel Rote honderd jaar' uit *De Wessaner*, 27 januari 1986

²³ W. Tip, 'De geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven, deel 55', uit *De Wessaner*

²⁴ Archief Zaanstad: <https://hdl.handle.net/21.12112/8a336dcf-d444-dce8-9916-76283ddf82e7>, geraadpleegd in juni 2022

²⁵ <https://www.molendatabase.org/molendb.php?step=details&nummer=3249>, geraadpleegd in juni 2022

²⁶ W. Tip, 'De geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven, deel 63', uit *De Wessaner*

²⁷ Gemeente Zaanstad, p. 20

²⁸ Ibid. p. 22

²⁹ BGSV bureau voor stedenbouw p. 9

³⁰ Ibid., p. 15

³¹ Gemeente Zaanstad, p. 24

³² Ibid., p. 13

³³ BGSV bureau voor stedenbouw, p. 15

³⁴ Gemeente Zaanstad, p. 24

³⁵ BGSV bureau voor stedenbouw, p. 11

³⁶ Ibid, p. 9

³⁷ Gemeente Zaanstad, p. 24

³⁸ BGSV bureau voor stedenbouw, p. 11

³⁹ Ibid., p. 9

⁴⁰ <https://klimaatadaptatienederland.nl/actueel/actueel/interviews/wadi/>, geraadpleegd in juni 2022

⁴¹ BGSV bureau voor stedenbouw, p. 11